

TARTALOM

<i>Kedves Olvasóink!</i>	2
<i>Gulyás Zoltán: Reguly Antal kartográfiai munkái</i>	3
<i>Sipőcz Katalin: Bakró-Nagy Marianne köszöntése</i>	15
<i>Finnugor versek</i>	18
<i>Csúcs Sándor: Beszámoló a Finnugor Népek Konzultatív Bizottságának üléséről</i>	20
<i>Zaicz Gábor: Kelemen Ivett nyerte el a „Finnugor díj Vértes Edit emlékére” alapítvány díját</i>	25
ISMERTETÉSEK	
<i>Berkenyekoszorú (Mogyorósi Kamilla)</i>	29
<i>Maria Vagatova: A kis tundrai ember (Darányi Krisztina)</i>	32
<i>Bábjából kikelő pillangó (Szamocseta Lilla)</i>	35
KRÓNIKA	
<i>Punegova, Galina: Komi nyelvtanfolyamok Sziktivkarban</i>	39
<i>Rokon Népek Napja 2016</i>	41
<i>Finnugor est az Orosz Kulturális Központban</i>	42

A címlapon a Reguly-térkép kivágata

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

Egyes szám ára 250 forint, az éves előfizetési díj 1000 forint. Előfizethető a Reguly Társaságnál. Bankszámlaszám: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

* HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

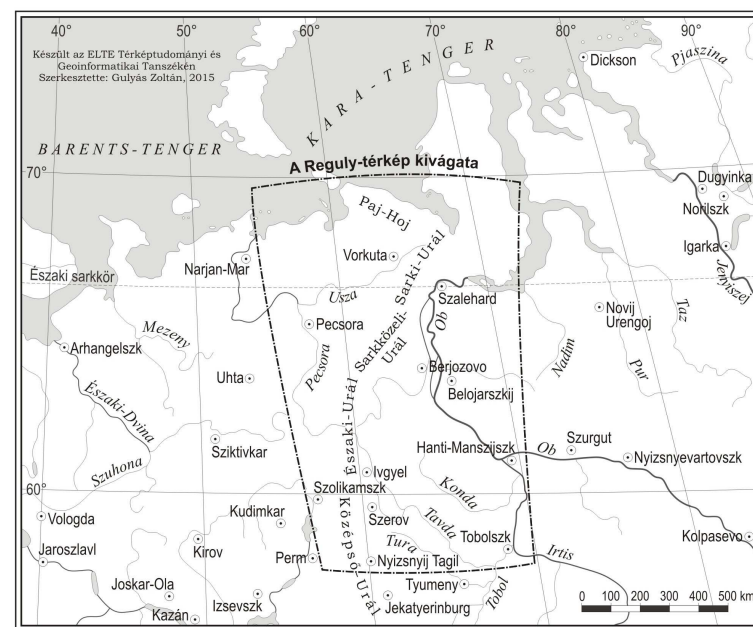

A Reguly Társaság Értesítője

XXI. évfolyam, 4. szám

2016. december

Kedves Olvasóink!

Rovatomban ezúttal a „Finnugor Kulturális Főváros” projekt iszkaszentgyörgyi zárórendezvényéről számolok be.

December 3-án került sor erre a fogadással egybekötött rendezvényre az Amadé–Bajzáth–Pappenheim kastély egyik szárnyában lévő Művelődési Házban. A szépszámú közönség előtt Gáll Attila polgármester értékelte az évet, és elmondta, hogy az év programjai hogyan gazdagították a község lakóit. Validuda Dániel programfelelős fényképekkel illusztrálva mutatta be hónapról-hónapra az év eseményeit.

Az ünnepélyen megjelent a finn nagykövet is és meleg szavakkal üdvözölte a helybelieket és méltatta az év eredményeit. A Magyarországra akkreditált észt nagykövet üdvözlését Bereczki András tiszteletbeli észt főkonzul adta át. Rövid üdvözlő beszédet mondott még többek közt Ruttkay-Miklári Eszter a zirci Reguly Antal Múzeum igazgatója, Salánki Zsuzsa az ELTE Finnugor Tanszéke nevében, Szij Enikő a Magyar–Finn Társaság elnöke és Csúcs Sándor a Reguly Társaság elnöke. A felszólalók hangsúlyozták, hogy milyen gazdag és sokoldalú volt az év programja, milyen nagy munkát végeztek a szervezők. Nagyra értékelték, hogy az iszkaszentgyörgyiek egyes programjaikat testvértelepüléseikre is elvitték, ezzel is terjesztve a finnugor népek ismertségét és kultúráját más, nem-finnugor népek körében is. Ez a tevékenység a leghatásosabb módja a jó értelemben vett országpropagandának. Ez a különleges év ugyan véget ér, de az emlékek, a kialakult baráti kapcsolatok megmaradnak és remélhetőleg folytatódhatnak.

A művészi élményekről a helyi általános iskola énekkara, a néptáncsoport, illetve Larisza Mijlahova hanti népdalénekes és a mordvin *Ojme* népi együttes gondoskodott.

A Reguly Társaság és a szerkesztőség nevében ez úton is gratulálunk Iszkaszentgyörgy lakosainak és vezetőinek.

* * *

Megjelent a Reguly Társaság 2017. évi falinaptára fekvő A/4-es formátumban. A naptárt magyar kutatók finnugor tárgyú fotói díszítik. Ára: 1500 forint. Megvásárolható az ELTE Finnugor Tanszékének Könyvtárában, vagy megrendelhető a csucs@btk.ppke.hu címen. Postai kézbesítés esetén a teljes ár 2000 forint. Ezt az összeget a megrendelők befizethetik a naptárhoz mellékelt sárga csekken, vagy átutalhatják a Reguly Társaság bankszámlájára. Bank: CIB Bank Számlaszám: 11101404-19664314-36000001

Csúcs Sándor

Reguly Antal kartográfiai munkái

Bevezetés

Reguly Antal (1819–1858), a finnugor népek kutatója legfőképpen a nyelvészet és a néprajz területén elért eredményei által vált a magyar tudomány jeles alakjává. Ugyancsak jelentős, ám kevésbé közismert a térképészeti tevékenysége: a terepen összeállított kéziratok vázlataira támaszkodva elsőként készítette el az Urál hegységészaki vidékeinek részletes térképét, amely nemcsak kartográfia-történeti szempontból, hanem a magyar kultúrtörténet vonatkozásában is kiemelkedő alkotásnak számít. Legfőbb értéke a páratlanul gazdag névanyagában rejlik, melynek révén ez a másfél évszázadnál régebbi térkép még ma is az uráli vidékek megismerését célzó nyelvészeti, néprajzi és történeti-földrajzi kutatások egyik fontos forrása.

A térképen és a kézirat terepi vázlatokon megjelenített földrajzi nevek igen nagy része első kézből származó filológiai adat, mivel Reguly a terepi objektumok elnevezéseit a helyi lakosok közlései alapján sok esetben olyan nyelveken is rögzítette, amelyek akkoriban még nem rendelkeztek írásbeliséggel. Ebből adódóan e névanyag tanulmányozása számos nyelvészeti kutatás kiindulási alapjául szolgálhat. Reguly kartográfiai munkáival filológiai oldalról többen is foglalkoztak. A hazai nyelvész kutatók közül Székely Gábor részletesen is vizsgálta Reguly kézirat vázlatait és térképét (B. Székely 2009).

Reguly kartográfiai munkáinak teljes feldolgozása bonyolult interdiszciplináris feladat, amelynek megvalósításához egyaránt szükséges a térképész és a filológus szakemberek közreműködése. A Reguly-térkép több olyan ábrázolási megoldást is tartalmaz, amelyek megfelelő értelmezése nem csupán a nyelvészeknek okoz fejtörést, hanem a térképészek számára is komoly kihívást jelent. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy Reguly térképének többféle és különböző színvonalú változata is létezik, és az ezek közötti eltérések nagymértékben befolyásolják a térkép alapján végzett névgyűjtési munkákat.

E tanulmányom megírása során két lényeges szándék vezérelt. Az egyik az, hogy bemutassam a Regulyhoz köthető, Magyarországon napjainkban ismert kartográfiai forrásokat, műveket, különös tekintettel azon ábrázolási sajátosságaira, amelyek ismerete mindenképpen elősegítheti a nyelvészeti célú vizsgálatok nagyobb eredményességét. A másik fő célom, hogy a hazai térképészet oldaláról ismertesse a Reguly-témában eddig elért főbb eredményeket. A téma magyarországi kutatásának történeti áttekintését követően nagy súlyt fektetek a doktori kutatásaim keretében készülő modern kartográfiai feldolgozások, illetve az ezek alapján előzetesen összeállított névgyűjtemények tárgyalására.

A térkép és a vázlatok

Reguly térképészeti munkásságát illetően több félreértés és pontatlanság is felfedezhető a mai magyarországi köztudatban. Például Regulyt gyakran úgy

említi, mint tudós utazót, aki elkészítette az Északi-Urál térképét. Félreértésre adhat okot azonban, hogy az Északi-Urál megnevezés a jelenkori földrajzi értelmezés szerint jóval kisebb területet határoz meg annál, mint amelyet Reguly az utazásai során ténylegesen bejárt és a térképén ábrázolt. A Reguly által térképezett hegyvonulatok között egyaránt szerepel a mai értelemben vett Középső-Urál, az Északi-Urál, a Sarkközeli-Urál, a Sarki-Urál, valamint a Jugor-félszigeten elhelyezkedő dombvidék, a Paj-Hoj. A térképezés ezen kívül még a nyenyecföldi tengerparti területeket, illetve több nyugat-szibériai folyó vidékét is érintette.

A Regulyhoz fűződő kartográfiai munkák közül a legismertebb és leglátványosabb kétségtelenül maga a térkép. A téma feltárását ugyanakkor nehezíti, hogy a kutatók – mind térképészeti, mind nyelvészeti körökben – nem feltétlenül ugyanazt a munkát értik Reguly-térkép elnevezés alatt. Ez azzal magyarázható, hogy napjainkban Reguly térképének négy különböző változatával találkozhatunk, melyeknek mindegyike meglehetősen ritkának vagy egyedinek számít. Ezek határozott megkülönböztetését azért is tartom nagyon fontosnak, mivel az ábrázolási módszerek eltérései okán a térkép egyes változatai nem egyforma mértékben hasznosíthatók a névtani kutatások számára. A térkép változatai a következők.

A szentpétervári kézirat Reguly-térkép

Az eredeti kézirat Reguly 1846-ban Szentpéterváron készítette, tül-nyomórészt a saját terepi vázlatai alapján. Reguly a térkép megszerkesztéséhez korábbi csillagászati mérési eredményeket, illetve más kartográfiai jellegű munkákat is felhasználott annak érdekében, hogy az addig jórészt feltáratlan vidékek topográfiai és etnikai jellemzőiről összegyűjtött ismereteit kellően pontos földrajzi keretek közé illesse.

A meglepően nagy területet bemutató színes térkép német nyelvű, valamennyi magyarzó megírás németül olvasható, mindemellett a földrajzi nevek is német írásmód szerint szerepelnek rajta. A térkép bal felső sarkában helyezkedik el a címmező,¹ a jobb alsó sarokban pedig a jelmagyarázat. A térképet határoló főkereten belül egy melléktérkép is helyet kapott, amely részletesebben ismerteti az Urál hegység legmagasabb csúcsait.

A térkép etnográfiai jellege abban nyilvánul meg, hogy öt népcsoport (vogulok, osztjások, zürjének, szamojédek és tatárok) előfordulási területének határait szemlélteti. A térképi tartalom további részét képezik a kategóriák szerint csoportosított települések, az utak, a földművelés és az állattenyésztés elterjedését jelölő határok, a növényzeti fedettség határai, valamint a közigazgatási egységeket elválasztó határok.

Az eredeti kézirat Reguly térkép egyik különlegessége a domborzat ábrázolási módjából adódik: „orosz stílusú” domborzatábrázolással készült, azaz szintörléses módszerrel mutatja be a hegységeket. Ez a megoldás – amellet, hogy esztétikai

¹A térkép címe: Ethnographisch-geographische Karte des Nördlichen Ural Gebietes entworfen auf einer Reise in den Jahren 1844 und 1845 von Anton v. Reguly. St Petersburg 1846.

szempontból is igen látványos – a névrajzi elemek jobb olvashatóságát kifejezetten elősegíti.

A térkép névanyaga meglehetősen gazdag. Az egyes földrajzinev-típusok között megtalálhatók a domborzati nevek, a településnevek, a víznevek, a tengeri fokok és a szigetek nevei. A térképi névrajzhoz tartoznak még a tájékoztató jellegű megírások is. Reguly utazásaihoz kapcsolódóan megjelennek az útvonalak versztben (1067 m) kifejezett távolságértékei, valamint bizonyos települések felkeresésének dátumai. Reguly sok helyütt az időszakos jellegű településeket is berajzolta, mint például a vadászkunyhókat és a réntartók sátrait. Utóbbiak mellett néhol feltűnnek a tulajdonos nemzetiségére, származására utaló megírások is.

A kézirat Reguly térképét – amelyet napjainkban is Szentpéterváron őriznek – Reguly a szentpétervári tudományos körök kérésére szerkesztette meg, akiket terepi felvételezése idején munkájának előrehaladásáról levélben mindvégig tájékoztatott. A térkép Szentpéterváron történő elkészítését az is indokolta, hogy az Orosz Földrajzi Társaság égisze alatt, Ernst Hofmann vezetésével szervezett küszöbönálló uráli expedíció tagjai is hasznosítani kívánták Reguly terepen összegyűjtött információit.

A könyvreguly Reguly-térkép

Reguly térképe könyvreguly változatban is napvilágot látott: az eredeti kézirat Reguly térképet litografálták, majd az ily módon létrehozott kiadásból a Hofmann-expedíció valamennyi tagja kapott egy-egy példányt. A térkép ezen változata (mérete: 74 × 110 cm) – amely ugyancsak Szentpéterváron készült, és ennek egy példányát Reguly terepi vázlatainak nagyobbik részével együtt a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őrzik – a kézirat Reguly térképéhez viszonyítva szembevetően eltéréseket mutat.

A leglényegesebb különbség a domborzat ábrázolásában mutatkozik. A kézirat Reguly térkép szintörléses domborzatrajzának sokszorosítása Reguly idejében még komoly technikai nehézségekbe ütközött, éppen ezért a litografálás során a csúszós domborzatábrázolást alkalmazták. E módszer kiválóan alkalmas a domborzati idomok szemléletes bemutatására, ugyanakkor az egyik legnagyobb hátránya, hogy a sok helyütt meglehetősen sűrű csúszás között a többi térképi elem – főként a hegységekre és a vízfolyásokra vonatkozó földrajzi nevek nagy része – elvész, szinte teljesen olvashatatlaná válik.

A névrajz olvashatóságát a domborzatábrázolás módszerén túl további tényezők is befolyásolják. Az eredeti kézirat Reguly térképen például valamennyi névrajzi elem aránylag vastagon fogó, sötét színű tussal lett megírva, ezáltal a nevek a tartalmi sűrűségtől függetlenül élesebben elválnak a térkép többi elemétől. Bár a könyvreguly kiadás rajzolójának sokkal egyszerűbb a megírása, mint Regulyé, több esetben is előfordul, hogy az általa megírt nevek még ott is nehezen azonosíthatók, ahol a térkép más tartalmi elemei egyébként nem hátráltatják az olvasást.

A térképlap elrendezését tekintve a könyvreguly kiadás pontosan igazodik az

eredeti kéziratos térképhez: a címmező, a melléktérkép és a jelmagyarázat ugyanott helyezkedik el, és ezek megírásaiban sincsen különösebb eltérés. A kétféle kiadás alapos szemrevételezésekor azonban feltűnik, hogy a litografálás során számos vízfolyás és település neve lemaradt (például a könyomatos térképen esetenként csak a településkarika látható, a név nincs mellette). Ebből következően a könyomatos kiadás kevesebb névrajzi elemet tartalmaz, mint az eredeti kéziratos térkép.

Reguly-térkép a Magyar Földrajzi Intézet nyomtatásában

A Budapesten őrzött könyomatos térkép nyomán a XX. században két kiadás is megjelent. Az egyik 1906-ban, a Magyar Földrajzi Intézet gondozásában készült, és Pápay József tanulmányának mellékleteként ismerjük (Pápay 1906). Ehhez a kiadáshoz (mérete: 48 × 71 cm) mindössze két színt – feketét, illetve a vízfelületek bemutatásához kéket – használtak. A korlátozott színhasználatból eredően ezen a kiadáson a határvonalak ábrázolásához egy sajátos megoldást választottak, amely viszont a csíkozások domborzatrajzzal együtt tovább nehezíti a névrajzi elemek felismerését.

Az etnikai határok minőségi jellegű megkülönböztetése a kéziratos és a könyomatos térképen egyaránt a határvonalak mellett futó színes szalagok, úgynevezett bandok színével történik. Ezzel ellentétben a „kétszínes” kiadáson csupán a határvonalak gyanánt berajzolt fekete sávok szélessége alapján lehet következtetni arra, hogy az adott terület melyik etnikumhoz tartozik. Ezek a fekete sávok viszont helyenként olyannyira kiszélesednek, hogy a térkép más tartalmi elemeit – köztük a névrajzot is – kitakarják. Ennél fogva ez a kiadás csak korlátozottan használható a földrajzi nevek azonosításához.

Reguly-térkép a Térképtudományi Tanulmányok mellékleteként

A térkép másik XX. századi változata 1983-ban jelent meg a Térképtudományi Tanulmányok (Studia Cartologica) 9. kötetéhez mellékelve. Ennek alapján állította össze Hidas Gábor a kötetben megtalálható földrajzinév-jegyzéket, amelyet a Reguly-térkép első magyarországi rendszeres névgyűjteményeként tartanak számon (Stegena – Hidas 1983). Ez a kiadás tartalmi szempontból teljesen megegyezik ugyan a könyomatos térképpel, viszont méreteiben felére kisebbítve és kevésbé jó minőségű nyomtatással készült. Ezek a tulajdonságok nemcsak a névrajz olvasását, hanem a többi térképi elem felismerését is jócskán megnehezítik.

Jóllehet Reguly kartográfiai munkásságának koronája a térkép, a térképészet és a filológia szemszögéből nézve legalább ennyire értékesek a kéziratos terepi vázlatok is. Ezek közül napjainkban öt számozott és négy másik vázlatról tudunk, amelyek ma az MTA Kézirattárában lelhetők fel. A térképen ábrázolt területek, illetve Reguly korabeli levelezése alapján további vázlatok létezése is valószínűsíthető, viszont ezek pontos helyét egyelőre nem ismerjük.

Reguly térképező tevékenysége nem csupán az úttörő jellege miatt egyedülálló.

Annak ellenére, hogy a térképezés nem műszeres felmérés útján, hanem mindössze szemmérték szerint, a terepi objektumok egymáshoz képest való felvételezésével történt, a térkép meglepően pontosan mutatja be az ábrázolt területeket. A vázlatok ugyanakkor – mivel nincsen rajtuk földrajzi fokhálózat – önmagukban nem alkalmasak az objektumok egyértelmű földrajzi helyzetének megállapítására. Az objektumok elkülönítését, valamint az egyes földrajzinév-típusok felismerését nehezíti, hogy a vázlatok grafikai értelemben kevésbé szemléletesek és kifejezők, mint a térkép bármelyik változata. Éppen ezért célravezetőbb a vázlatokat a térképpel együtt tanulmányozni.

A térkép szerkesztése során Reguly – a méretarányból adódó tartalmi korlátokat szem előtt tartva – megszürtte a terepi vázlatait, azaz nem jelenített meg minden földrajzi nevet azok közül, amelyek a vázlatokon helyet kaptak. Sokszor előfordul, hogy abban az esetben, amikor egy terepi objektumhoz több különböző (nyelvű) névváltozat is tartozik, a térképre csak az orosz vagy oroszos névalak került fel, így a vázlatok névanyaga helyenként gazdagabb, mint a térképé.

A vázlatokon a nevek írásmódja nem annyira következetes, mint a térképen: német vagy magyar írásmód szerint jelennek meg, sőt bizonyos földrajzi nevekben a korabeli orosz ábécé egyik betűje, a *jaty* is felismerhető. A földrajzi neveken kívül a vázlatok különféle magyarázó megírásokat és feljegyzéseket is tartalmaznak, amelyek többnyire német nyelvűek, de orosz és magyar szavak is előfordulnak bennük. A számozott vázlatokon a készítés helyszíne és időpontja is szerepel.

Az uráli térképező munka további fontos dokumentuma az Orosz Földrajzi Társaság tagjának, Köppen akadémikusnak 1847. január 21-én írt levél (Pápay 1906), amelyben Reguly ismerteti a térkép megalkotásához fűződő elgondolásait, valamint több esetben részletesen is indokolja döntéseit. E levél valóságos tudományos tanulmány, amely – amellett hogy Reguly térképező szemléletmódjának megértését segíti – a térkép hasznos kiegészítéseként is szolgál. Nem véletlen, hogy a cár testvére által patronált földrajzi társaság rangos folyóiratában is megjelent.

Kutatások térképész oldalról

Reguly uráli térképezése kartográfus berkekben is kevésbé ismert. A finnugor népek körében végzett hatalmas gyűjtőmunkájáért Regulyt hosszú időn át csak nyelvész és etnográfus tudósként tartották számon, a térképészeti eredményei háttérbe szorultak. A Reguly-téma részletes és kimondottan térképész szemléletű kutatása csupán néhány évvel ezelőtt vette kezdetét, amikor Reguly születésének 190. és halálának 150. évfordulója kapcsán a kartográfiai munkássága is nagyobb figyelmet kapott. Ezt megelőzően a hazai térképészet részéről a témában mindössze egyetlen munka, a már említett Térképtudományi Tanulmányok 9. kötete jelent meg, amelyben a könyomatos térkép kisebbített méretű változata és a Hidas-féle földrajzinév-jegyzék is szerepel. Annak ellenére, hogy e kiadvány az ELTE sokszorosítóüzemében mindössze 50 példányban készült, jelentős szerepet játszott abban, hogy Reguly térképe nemcsak a hazai, hanem a határainkon túli kutatók

számára is ismertté és elérhetővé vált. Kutatástörténeti szempontból azért is tekinthető fontosnak, mivel Hidas Gábor Magyarországon elsőként állított össze rendszeres névgyűjteményt a térkép alapján. Ezt a munkát ugyanakkor nyelvészeti oldalról igen komoly bírálatok érték, amelyek ugyan nem voltak alaptalanok, viszont a kiadvány megítélése minden bizonnyal egészen más lett volna, ha a készítésének körülményeiről is többet lehetett volna megtudni.

A kötet lényegében Hidas munkája, amelyhez Stegena Lajos írt – több pontatlanságot is tartalmazó – rövid bevezetést. Ebben ráadásul említés sem esik arról, hogy a mellékelt térkép nem az eredeti méretben készült. A kedvezőtlen technikai feltételekből adódóan a térképváltozat tartalmi elemei nehezen olvashatók. Mivel legtöbbször csak ezt a kevésbé előnyös tulajdonságokkal bíró kiadást ismerték meg Reguly térképeként, magát a térképet sokan nem is tekintették igazán használható forrásmunkának.

A névjegyzékben Hidas a kigyűjtött neveket táblázatos formában, a földrajzi fokhálózathoz igazodva, foktrapézok szerint sorolta fel. A táblázat első oszlopában az egyes foktrapézokat meghatározó szélességi és hosszúsági fokértékek, a második oszlopban a földrajzi nevek, a harmadikban pedig a terepi objektumok típusai olvashatók. A névgyűjtemény összesen 606 névelemet tartalmaz, nagyrészt téves olvasatban, és sok helyütt az objektumtípusok besorolása is bizonytalan. Ennek legfőbb oka az, hogy a névjegyzék összeállításakor Hidasnak nem volt lehetősége az akadémiai könyvműves térkép vizsgálatára, mindössze a kisebbitett méretű, nehezen olvasható kiadásra támaszkodhatott. Mindezt jól tükrözi, hogy a névjegyzékből csaknem teljesen hiányoznak a domborzati nevek, hiszen ezeket a kisebbitett térképen a domborzatrajz sűrű csíkozásai között szinte lehetetlen felismerni és kibetűzni.

A névazonosítás technikai körülményeinek ismeretében elmondható, hogy a Hidas által feltárt nevek mennyisége nem számít rossz eredménynek, és a munka értékét nem csökkenti az a tény, hogy az olvasatok sokszor távol állnak a helyes alakoktól. Hidas a térképész szemszögéből vizsgálta a neveket, ezért a tévesztések – a térképváltozat gyenge minőségén túl – főként a nyelvi ismeretek hiányával magyarázhatók.

Mintegy negyed évszázaddal később, a „kettős évfordulóhoz” kapcsolódó megemlékezések részeként a Reguly-témában két térképészeti publikáció is napvilágot látott, amelyek elindították és megalapozták a jelenleg is zajló kutatásokat. Az egyik Klinghammer István és Gercsák Gábor cikke (Klinghammer – Gercsák 2009), amely az Urál hegységet bemutató korábbi ábrázolásokat, valamint Reguly térképének lehetséges forrásait is áttekintette, részben Borbély Andor tanulmányának nyomán (Borbély 1955). A másik publikáció Márton Mátyás történeti és életrajzi adatokban gazdag írása, amelyben a szerző többek között részletesen elemezte a könyvműves térképet, illetve elsőként sorolta fel a Reguly-térkép napjainkban ismert négyféle változatát (Márton 2009).

A téma kutatásában komoly előrelépést jelentett Szőnyi Zsófia térképész hallgató – Márton Mátyás vezetésével készített – diplomamunkája (Szőnyi 2010). A munka

vezérfonalát az MTA Kézirattárában őrzött terepi vázlatok részletes elemzése és üttörő feldolgozása adja, emellett a vizsgálatok az akadémiai könyvműves térképet is érintették. A dolgozat értékét növeli, hogy a készítésében nyelvész szakemberek is közreműködtek: a szerző földrajzinév-azonosítási munkálataihoz az ELTE Finnugor Tanszékének részéről Csepregi Márta és Szíj Enikő nyújtott segítséget.

Szőnyi Zsófia szándéka a térképész oldalról addig feltáratlan kéziratok vázlatok kartográfiai újraalkotása volt, amellyel a névelemek jobb olvashatóságát, átláthatóvá tételét célozta meg. A grafikus feldolgozásokon a nevek rendszerbe foglalása egyedi keresőhálózatok létrehozásával valósult meg. A dolgozathoz mellékelt névgyűjteményben Szőnyi a saját olvasatában közreadott névelemeket a keresőhálózati koordinátákkal együtt szerepelteti. Az olvasatok gyakran tartalmaznak tévesztéseket, viszont ha figyelembe vesszük, hogy Szőnyinek nem volt lehetősége a témában részletesebben elmélyülni, valamint a dolgozat megalkotásához viszonylag rövid idő állt rendelkezésére, a munka igen értékesnek tekinthető. Szőnyi – a térképész szemszögéből vizsgálódva – maga is felhívta a figyelmet a névazonosítás nehézségeire, az egyes betűk hasonlóságából eredő tévesztés lehetőségére. A dolgozatban Szőnyi egyenként jellemezte a kéziratok vázlatokat, tételesen felsorolta, hogy a különféle földrajzinév-típusokból mennyi névelem szerepel rajtuk. A munka részét képezi még a könyvműves térkép elemzése, pontosságának vizsgálata, valamint a térkép és a vázlatok összehasonlítása egy kiválasztott mintaterületre vonatkozóan.

Három évvel Szőnyi Zsófia dolgozatát követően jelent meg az én diplomamunkám, amelynek készítését Gercsák Gábor témavezetőként, Szíj Enikő pedig külső konzulensként segítette (Gulyás 2013). E dolgozatom a szentpétervári kéziratok térképéhez kapcsolódik, amelynek tartalmi elemeit a hazai térképészet oldaláról korábban még senki nem tanulmányozta. A dolgozat – amely a jelenleg is zajló doktori kutatásaim bevezetéseként íródott – két fő részre tagolható. Egyrészt a kéziratok térképről készült fényképfelvételek és a Köppen akadémikusnak írt levél kartográfiai szempontú elemzésével igyekeztem rávilágítani Reguly térképező szemléletmódjára. Másrészt kísérleti célból elkészítettem a kéziratok térkép egy választott részletének modern kartográfiai feldolgozását. E munka részeként kigyűjtöttem és rendszereztem a térképrészletre eső névrajzi elemeket. Az általam azonosított mintegy 221 földrajzi nevet táblázatokba rendezve összehasonlítottam a Szőnyi Zsófia és Hidas Gábor gyűjteményeiben szereplő olvasatokkal is. A munkám legfőbb célja az volt, hogy megtaláljam azokat az ábrázolási és névanyag-rendszerezési megoldásokat, amelyeket később a térkép teljes feldolgozása során alkalmazhatok.

Doktori kutatásaim keretében Reguly Antal térképező munkásságának részletes feltárását tűztem ki célul. A különféle térképelemzések és kartográfia-történeti vizsgálatok mellett a kutatásaim részét képezi Reguly kéziratok térképének és vázlatainak korszerű feldolgozása is, amelyet – a korábbi névfeltáró munkáktól eltérően – egy új, kartográfiai szemléletű módszer alkalmazásával kívánok megvalósítani.

A kéziratos térkép feldolgozása

Magyarországon mindezidáig még nem jelent meg olyan gyűjtemény, amely teljes egészében rendszerbe foglalná a Reguly-térkép – névtani szempontból a legnagyobb eredményességet sejtető – kéziratos változatának névanyagát. Egy gondosan összeállított névjegyzék önmagában véve is értékes lehet, azonban információ-tartalmát és kezelhetőségét tovább növelheti, ha egy vizuális melléklet is társul hozzá, melynek segítségével az olvasatok földrajzi helyzete is vizsgálható. Egyik lehetséges megoldásként szóba jöhet – mint ahogyan azt a Térképtudományi Tanulmányok 9. köteténél is láthatjuk –, hogy a térképnek egy kisebbített méretű másolatát mellékelik a névjegyzékhez. Ebben az esetben viszont problémát jelent, hogy a térkép közvetlen másolása, méreteinek kisebbítése jelentősen rontja az olvashatóságot, ráadásul egy egyszerű másolat nem feltétlenül nyújt hathatós segítséget a térképen szereplő tartalmi elemek megfelelő értelmezéséhez. Kézenfekvőbbnek tartottam tehát egy új, korszerű vizuális melléklet elkészítését a térkép kéziratos változata alapján.

A modern kartográfiai feldolgozás a mai térképhasználókhoz közel álló ábrázolási megoldásokkal, magyar nyelvű jelmagyarázattal rendelkezik. Nem tekinthető másolatnak, hanem sokkal inkább egy olyan vizualizációként fogható fel, amely kartográfiai megfontolásokon alapul, a kéziratos térkép értelmezését segíti, és – az eredeti dokumentummal ellentétben – bármikor rendelkezésre áll. A térkép alapján végzett névgyűjtések esetében sokszor éppen az jelenti a problémát, hogy a kigyűjtött nevek – különösen, ha nagy mennyiségű névanyagról van szó – önmagukban csupán egyszerű adathalmaznak tekinthetők, a térbeli elhelyezkedésük ismerete nélkül a további elemzésük nehézségekbe ütközik. Ezzel szemben a vizuális feldolgozás jól mutatja az általam azonosított névelemek földrajzi helyzetét, továbbá a hozzá tartozó névjegyzék összekapcsolható és kiegészíthető az olvasataim pontosítására irányuló későbbi nyelvészeti gyűjtőmunkák eredményeivel.

Egy terjedelmes névgyűjteménnyel szemben lényeges elvárás a jó kezelhetőség, ezért a kéziratos térkép feldolgozásakor a fókuszra támaszkodva keresőhálózatot alakítottam ki, és az előzetesen összeállított névjegyzékben a névelemeket – egy betűből és egy számértékből összetevődő – keresőkoordinátákkal együtt szerepeltetem. Ez a megoldás sokkal hatékonyabb annál, mint amikor a nevek mellett a foktrapézok oldalait meghatározó fokértékek olvashatók. A keresőkoordinátás névanyag-rendszerezés előnye főként akkor mutatkozik meg, amikor a névjegyzék a földrajzi neveket többféle felsorolásban is tartalmazza.

A munka jelen állása szerint a kéziratos térképről – a távolságtérkéket (184 tétel) nem számolva – mintegy 1768 filológiai adatot sikerült kigyűjtenem. Az előzetes névgyűjtemény két fő részből tevődik össze. Először a térkép valamennyi névrajzi elemét egyszerű lista formájában felsoroltam. A névjegyzék a földrajzi nevekkel kezdődik, amelyek névtípusok szerint kategorizálva, betűrendben, a hozzájuk tartozó keresőhálózati koordinátákkal együtt olvashatók. Az egyes kategóriák a következők:

- településnevek (ezen belül: székhelyek nevei, templommal rendelkező falvak nevei, falvak nevei, a vadászkunyhók elnevezései, a rénpásztorok sátraihoz kapcsolódó megírások),
- víznevek (ezen belül: vízfolyások nevei, tavak nevei, a tengeröblök nevei),
- szigetnevek,
- tengeri fokok nevei,
- domborzati nevek és a hágók nevei.

A felsorolás a magyarázó megírásokkal és a Reguly útvonalához fűződő dátumokkal folytatódik. Az útszakaszokra vonatkozó, verszben kifejezett távolságtérkéket az egyes szakaszok végpontjait kijelölő földrajzi objektumok (pl. települések, folyók) neveivel együtt adom meg. Külön felsorolás tartalmazza a melléktérképen szereplő 73 földrajzi nevet.

A névgyűjtemény másik fő részét az azonosítási táblázatok képezik, melyeket az olvasataim pontosítása céljából állítottam össze. A nyelvészeti vizsgálatok eredményességét nagyban segíti, ha a feldolgozott földrajzi nevek minél pontosabb olvasatban állnak rendelkezésre. A helyes olvasatok megtalálása viszont nem egyszerű feladat. A korábbi névgyűjtési munkák, a térkép és a vázlatok elemzésére tett kísérletek is mind azt mutatják, hogy bizonyos névrajzi megírásokat a kutatók különböző módon értelmezhetnek. Ennek legfőbb okát abban látom, hogy Reguly jellegzetes kézírását mindenki másképpen olvashatja, és a neveket vizsgálók háttérismeretei is eltérőek lehetnek. Természetesen az én olvasatomban közreadott nevek sem tekinthetők teljesen megbízhatónak. Ugyanakkor a névjegyzéket nagy gondossággal, a jövőbeli filológiai hasznosítás lehetőségét szem előtt tartva állítom össze. Annak érdekében, hogy közelebb kerüljek a térképen ábrázolt objektumok pontos elnevezéséhez, más forrásmunkák vizsgálatát is szükségesnek tartottam. Éppen ezért a kigyűjtött neveket egyenként megkíséreltem későbbi kiadású, nagy méretarányú térképeken is azonosítani. E munka előzetes eredményeit táblázatos formában foglaltam össze.

Amennyiben a nevek azonosításához jelenkori kiadású térképeket is felhasználnunk, bizonyos eshetőségeket nem hagyhatunk figyelmen kívül. Nehézséget okozhat, ha a Reguly-térképen szereplő név helyett azóta már újabb – és a népterület esetleges változásából adódóan másik nyelvű – elnevezés jelöli az adott földrajzi objektumot. Az is előfordulhat – és ez különösen a települések esetében jellemző –, hogy a név azért tűnt el, mert az általa jelölt objektum fizikailag megszűnt létezni. Mivel az uráli területekről napjainkban készülő térképek – az aktualitás követelményének megfelelően – a jelenkori állapotokat mutatják, az elnéptelenedett településeket (és azok neveit) csupán a nagyobb méretarány-tartományokban tüntetik fel, de ott sem szükségszerűen. Mindemelllett a legtöbb mai kiadású térképen a földrajzi neveknek csak a napjainkban használatos alakjait jelenítik meg.

Meglátásom szerint a kéziratos térkép neveinek azonosításához a topográfiai térképek vizsgálata jelenti a leghatékonyabb megoldást. Ezek – méretarányuktól függően – igen részletesen mutatják be a terepet, és a névrajzuk is meglehetősen

gazdag. Mivel a közvetlen terepi tájékozódás szempontjából fontos szerepet játszanak, így sokszor az egykori települések maradványait és az azokhoz tartozó neveket is ábrázolják. Az azonosítási munkálataimhoz múlt századi – főleg a hetvenes és nyolcvanas években kiadott – orosz topográfiai térképeket használtam. A vizsgált területet lefedő térképszelvények 1 : 100 000-es és 1 : 200 000-es méretarányban álltak rendelkezésemre. Legfőbb célom az volt, hogy a kéziratos térkép névvel rendelkező objektumait a topográfiai térképek szelvényein is megtaláljam, és az ott szereplő földrajzi neveket táblázatokba rendezve összehasonlítsam a kéziratos térképről gyűjtött névalakkal.

A névjegyzékben a topográfiai térképekhez fűződő névösszevetéseket földrajzi-névtípusok szerint, külön táblázatokban rendszerezem. Valamennyi táblázatot azonos módon alakítottam ki. Az első oszlopban a keresőhálózati koordináták olvashatók, melyek segítségével a második oszlopban felsorolt – kéziratos térképről gyűjtött – földrajzi nevek egyszerűen visszakereshetők a térképmellékleten. A harmadik és negyedik oszlop tartalmazza az orosz topográfiai térképeken azonosított névalakokat: cirill betűs, illetve magyarra átírt formában. Az ötödik oszlopban földrajzi koordináták szerepelnek, melyek arra szolgálnak, hogy a kéziratos térképen bemutatott terepi objektumokat, amelyekre a gyűjtött nevek vonatkoznak, más térképeken, illetve közvetlenül a terepen is meg lehessen találni. A hatodik oszlop a felhasznált topográfiai térképszelvények azonosítóját mutatja.

Kereső-koord.	Domborzati nevek a pétervári kéziratos Reguly-térképen	Gyűjtés orosz nyelvű topográfiai térképek alapján		Az objektumra mutató földrajzi koordináták	A topográfiai térkép szelvényazonosítója
		Cirill betűs névalak	Magyarra átírt névalak		
G8	Atjer tump	г. Атертумп	g. Atyertump	É62°38' K59°27'	P40–17-18
I1	Jarenje	г. Яренэйпэ	g. Jarenejpe	É69°26' K61°46'	R41–19-20
H6	Kelp njär	г. Келпнёр	g. Kelpnyor	É64°38' K60°29'	Q41–31-32
G9	Kumpurm	г. Хумбурум	g. Humburum	É61°06' K60°13'	P41–25-26
M2	Lada hei pae	г. Лядхэй	g. Ljadhej	É68°10' K65°56'	R41–35-36
N3	Njarebe	г. Няропэ	g. Njarope	É67°40' K66°56'	Q42–01-02
F–G7	Pirwa	г. Пырва	g. Pirva	É63°25' K59°12'	P40–05-06
J3	Tadjibe schieda	Тадебямьльк	Tagyebjamilk	É67°40' K62°10'	Q41–03-04
J3	Udak schieda	г. Удэкмыльк	g. Udekmlilk	É67°47' K61°55'	Q41–01-02

A domborzati elemek azonosítási táblázata (részlet)

A topográfiai térképek segítségével végzett, jelenleg is zajló névazonosítási munkálatok meglepően jó eredményekkel szolgálnak. Például a kéziratos térképen a legnagyobb számban (615) előforduló folyónevek közül eddig mintegy 595-öt sikerült azonosítanom, ami 97%-os eredményt jelent! Az ugyancsak nagymennyiségű falunévek (414) esetében 83%-os, a domborzati nevekénél (328) pedig 59%-os az előzetes eredmény, amely szintén igen jónak mondható.

A vázlatok ismételt feldolgozása

Reguly napjainkban ismert terepi vázlatának első kartográfiai feldolgozását Szőnyi Zsófia készítette el. E munka jelentősége nem csupán az úttörő jellegéből adódik. A gondosan összeállított, vizuális mellékletekkel ellátott névgyűjtemény – a szerző saját számításai szerint – mintegy 1870 névrajzi elemet tartalmaz, ami kiváló eredménynek tekinthető.

A Szőnyi-féle feldolgozás legfőképpen a földrajzi nevek és a magyarázó megírások feltárására irányult, ennél fogva nem érintette a vázlatok valamennyi grafikus és szöveges elemét. A mellékleteken a folyók, a települések és a domborzati idomok rajzolatának kialakítása a lehető legegyszerűbb módon történt. Dolgozatában Szőnyi külön is hangsúlyozta, hogy a vizuális mellékleteket áttekintő céllal alkotta meg, és ennek megfelelően az ábrázolás során nem látta szükségesnek az érvényben lévő kartográfiai szabályok következetes alkalmazását (például a folyók vonalai nem vastagodnak a torkolathoz közeledve, a névrajzi elemek elhelyezése nem minden esetben követi a megszokott szabályokat). Az azonosított tartalmi elemeket és a nevek elhelyezkedését igyekezett oly módon visszaadni, ahogyan az eredeti dokumentumokon is szerepelnek. Összességében elmondható, hogy ezek a vizuális mellékletek jól olvashatók, és rajtuk a névjegyzékben felsorolt olvasatok egyszerűen visszakereshetők.

A kéziratos térkép névanyagának rendszerezése során úgy döntöttem, hogy a terepi vázlatokat magam is feldolgozom. Az ismételt feldolgozást több szempontból is indokoltnak tartottam. Egyrészt a nyelvészeti kutatások számára hasznos lehet, ha a nevek többféle olvasatban állnak rendelkezésre. Másrészt a vázlatok tanulmányozásához – az uráli vidékeket bemutató topográfiai térképszelvények és a kéziratos térkép tartalmának ismeretében – én már jóval kedvezőbb feltételekkel foghattam hozzá, mindez pedig a névfeltáró munkálatok nagyobb eredményességét valószínűsítette.

A terepi vázlatokat egészen más szempöngből közelítettem meg. A célom nem csupán a névrajz vizuális bemutatása volt: a feldolgozást a vázlatok minden egyes tartalmi elemére kiterjesztettem, így a megjelenítés során nagyobb mértékben támaszkodtam a kartográfia szabályaira. Mivel a vázlatokhoz nem tartozik külön jelmagyarázat, igyekeztem olyan ábrázolási megoldásokat választani, amelyek egyaránt segítik a grafikus és szöveges elemek megfelelő értelmezését. Az általam készített mellékleteken többek között megkülönböztettem a templommal rendelkező falvakat, berajzoltam az utakat a hozzájuk kapcsolódó adatokkal együtt, emellett

külön feltüntettem azokat a tartalmi elemeket is, amelyeket Reguly a vázlatain áthúzott. A betűk tulajdonságait oly módon alakítottam ki, hogy a különböző természetű névrajzi elemek egymástól jól elkülönüljenek. A névelemek és a földrajzi objektumok közötti kapcsolatot esetenként a betűk színével is érzékeltettem. A mellékleteken a névolvasatok egyedi keresőhálózatok segítségével kereshetők vissza.

Reguly terepi vázlatairól eddig mintegy 2046 nevet, továbbá 185 egyéb adatot (főként távolságértékeket) sikerült összegyűjtenem. Az ennek a munkának a keretében összeállított előzetes névgyűjteményben a névrajzi elemek közreadása vázlatonként külön-külön, névtípusok szerint csoportosítva történik. A felsorolt névelemek mindegyike a vizuális mellékletek sorszámával és a keresőkoordinátákkal együtt szerepel. Mivel az én gyűjteményemben közreadott nevek nemcsak olvasatukban, hanem a besorolásukat tekintve is gyakran eltérnek a Szőnyi Zsófia által feltárt nevektől, ezért a vázlatok nyelvészeti szempontú vizsgálatához érdemes lehet mindkét gyűjtőmunkát együttesen felhasználni.

A feldolgozások előzetes eredményei azt mutatják, hogy az általam alkalmazott kartográfiai szemléletű módszer igen hatékony: a kéziratos Reguly-térkép névanyagának rendszerezése mellett sikerült jelentősen megnövelnem a terepi vázlatok alapján gyűjtött névrajzi elemek mennyiségét is.

Összegzés

E tanulmányomat kifejezetten azzal a szándékkal írtam meg, hogy felhívjam a figyelmet a Reguly-témában folytatott és jelenleg is zajló hazai térképészeti kutatásokra. A tanulmányban felsoroltam és röviden bemutattam a Regulyhoz fűződő, Magyarországon napjainkban ismert kartográfiai munkákat, ismerttettem a hazai térképészet által elért főbb eredményeket, különös tekintettel a szentpétervári kéziratos térkép, illetve a Budapesten őrzött terepi vázlatok alapján készülő vizuális feldolgozásokra és névgyűjteményekre. Céлом volt továbbá arra is rávilágítani, hogy a kartográfia és sajátos szemlélete más tudományterületeken is jól alkalmazható, és a nyelvészeti, néprajzi kutatásokat jelentősen segítheti, ha esetenként kartográfusokat is bevonnak a munkálatokba.

Irodalom

- Borbély Andor 1955: Reguly Antal térképének szerepe az Észak-Ural megismerésében. Földrajzi Közlemények 79: 231–242.
- Gulyás Zoltán 2013: A Reguly-térkép egy részletének modern kartográfiai feldolgozása. Diplomamunka, ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest.
- Klinghammer István – Gercsák Gábor 2009: Reguly Antal északi-uráli térképezése. Magyar Tudomány 170/7: 858–865.

- Márton Máttyás 2009: Reguly Antal és az Északi-Ural térképe. Geodézia és Kartográfia 61/11: 20–30.
- Pápay József 1906: Reguly Antal urali térképe. Földrajzi Közlemények 34: 349–370. A Köppen akadémikusnak írt levél: 356–368.
- Stegena Lajos – Hidas Gábor 1983: Reguly Antal Észak-Ural térképe (1846). Térképtudományi Tanulmányok (Studia Cartologica) 9.
- B. Székely Gábor 2009: Reguly Antal kéziratos térkép-vázlatai és térképe (filológiai vizsgálatok). Folia Uralica Debreceniensia 16: 99–120.
- Szőnyi Zsófia 2010: Reguly Antal és az Északi-Ural. Diplomamunka, ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest.

Gulyás Zoltán
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
szibir@map.elte.hu

✱

Bakró-Nagy Marianne köszöntése

A SZTE Finnugor Tanszéke 2016. október 26-án köszöntötte Bakró-Nagy Mariannét 70. születésnapján. Az alábbi köszöntő szavak ezen az eseményen hangzottak el.

Bakró-Nagy Marianne 1971-ben fejezte be egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, magyar–angol szakos középiskolai tanári és finnugor szakos előadói diplomával. Ezt követően az MTA Nyelvtudományi Intézetében kezdett el dolgozni, ahol volt tudományos munkatárs, tudományos titkár és igazgatóhelyettes, majd pedig tudományos tanácsadó és a Finnugor és Nyelvtörténeti Osztály vezetője. Finnugor nyelvészetet oktatott a Pécsi Tudományegyetemen a 90-es években és az ELTE-n 1993-tól 2001-ig. 2001-ben kezdett el a SZTE Finnugor Tanszékén dolgozni, 2001 és 2011 között tanszékvezetője volt a tanszéknek. 2016-ban lett a SZTE BTK professzor emeritája. Egyetemi doktori fokozatát 1973-ban szerezte, kandidátusi fokozatát 1990-ben, 1999-ben habilitált, 2002-ben védte meg akadémiai doktori értekezését. 2007-ben a Helsinki Egyetem díszdoktora lett.

2001-ben, Mikola Tibor halála után, Berta Árpád megkeresésére jött Szegedre. A tanszéken mind hamar megtaláltuk a közös hangot, biztos vagyok benne, ezt ő is így érzi. Nem csak a tanszék vezetését vette át, hanem a Mikola vezette uralisztikai doktori iskoláét is. Voltaképpen neki köszönhető, hogy a tanszék doktori programja

folytathatta működését. Sűrű, de izgalmas évek voltak ezek az oktatásban. Bakró-Nagy Marianne sok formában kipróbálhatta a finnugor szak létezését és irányítását. Az itt töltött évek során a finnugrisztika volt B-szak, A-szak szakpárban, s aztán a bolognai változásoknak köszönhetően lett BA specializáció és önálló MA Finnugor szak. Ezek a változások természetesen mindig rengeteg feladatot jelentettek, képzési programok kidolgozását, akkreditálását, beindítását, finomítását, újabb és újabb kurzusok felépítését, tökéletesítését. Volt, amelyik rendszer több hallgatóval járt, s volt, amelyik kevesebbel, de a hallgatókkal végzett munka színvonalát és komolyságát Mariannál soha nem befolyásolta/befolyásolja azok létszáma.

Tudományos munkássága mindig is sokrétű volt, és így folytatódik ma is. Pályája kezdetén a szemantika és a történeti lexikológia, a jelentésváltozás, a jelentés rekonstrukciója voltak a meghatározó témái, ennek az időszaknak az eredménye az obi-ugor medvekulusz nyelvi vonásait tárgyaló *Die Sprache des Bärenkultes im Obugrischen* c. monográfiája, mely az Akadémiai Kiadónál jelent meg 1979-ben. Ez a kutatási terület napjainkig foglalkoztatja, hisz a későbbiekben is munkásságának meghatározó szeletét képezik azok a vizsgálatok, melyek a tabu nyelvi megnyilvánulására irányulnak.

A 80-as években érdeklődése a hangtan, a fonotaktika felé fordult, ezen kutatások összegzése az uráli és finnugor alapnyelv mássalhangzórendszerét elemző, 1992-ben a Harrassowitz Kiadónál megjelent *Proto-Phonotactics. Phonotactic Investigation of the PU and PFU Consonant System (on the basis of the Uralisches etymologisches Wörterbuch)* c. könyve. Hangtörténeti, fonotaktikai tematikájú írásai még ezután is nagy számmal jelentek meg, és ehhez a kutatási területhez kapcsolódott akadémiai doktori értekezése is.

Munkásságának jelentős része kötődik az etimológiai kutatásokhoz. Részt vett a Rédei Károly főszerkesztésével készült *Uralisches etymologisches Wörterbuch* munkálataiban (Akadémiai Kiadó 1986–1989). Két évtizeddel később Bakró-Nagy Marianne irányításával készült el a szótár digitalizált, interaktív változata, az *Uralonet* (<http://www.uralonet.nytud.hu/>).

Munkáinak, tanulmányainak fontos részét képezik azok az írások, melyek a magyar nyelv történetével foglalkoznak, de kiemelendők a nyelvtipológiával vagy akár szociolingvisztikával foglalkozó tanulmányai is. Ha kulcsszavakat keresnénk mindarra, amivel jellemezhetnénk munkásságát, valahogy így festene: manysi, vogul, hanti, osztják, komi, zürjén, obi-ugor, ugor, ősmagyar, magyar, finnugor, uráli, Nyugat-Szibéria, Közép-Oroszország, nyelvtudomány, nyelvi változás, írásbeliség, alapnyelv, rekonstrukció, nyelvtörténet, alkalmazott nyelvtörténet, összehasonlító történeti nyelvészet, jövevényszó-kutatás, onomasztika, szemantika, szókincs, nyelvi tabu, dialektológia, kontaktusnyelvészet, szociolingvisztika, fonológia, fonotaktika, hanghelyettesítés, szótagszerkezet, morfológia, morfológia, morfoszintaxis, szintaxis, areális nyelvészet, nyelvi kölcsönzés, nyelvészeti tipológia, univerzálékutatás, interdiszciplinaritás a nyelvtudományban, tudománytörténet...

És ezek a kulcsszavak csak a legfontosabbak, legtipikusabbak, számukat jócskán lehetne még szaporítani.

Bakró-Nagy Marianne a finnugor nyelvtudomány nemzetközi szinten elismert tudósa. Számos kiemelkedő hazai és nemzetközi projekt vezetője, ill. résztvevője volt az elmúlt évtizedekben. Ezekbe a projektmunkálatokba többnyire bevonta fiatalabb kollégáit, doktorandusz hallgatóit is, és sokuknak ez évekre álláslehetőséget is jelentett. Csak néhányat emelnék ki ezek közül: 2009–12-ben az Európai Tudományos Alap által támogatott EuroBABEL (*Better Analyses Based on Endangered Languages*) projektben az obi-ugor nyelvek újszerű, digitalizált adatbázisa készült el nemzetközi együttműködésben. A munkálatok magyarországi programvezetője Bakró-Nagy Marianne volt. 2011–14 között szintén az ő irányításával jött létre a veszélyeztetett nyelveket innovatív módon bemutató digitális adatbázis, az INNET (Nyelvek veszélyben – Innovative Networking in Infrastructure for Endangered Languages).

Kutatási területei oktatói munkásságában is mindig kiemelkedő szerephez jutnak, az uralisztika szinte minden területét tanította az elmúlt évek/évtizedek során. A tanszéki kurzusaink mellett mindig tartott órákat más képzések diákjainak is, számos emlékezetes egyetemi kurzus kiváló oktatója volt. Nemcsak nyelvész-hallgatók, nemcsak bölcsészek, hanem más karok diákjai is látogatták/látogatják olyan óráit, mint pl. *A titkos nyelvek, Interdiszciplinaritás a nyelvtudományban, Nyelvészeti alapfogalmak, Sokarcú nyelvészet* stb.

Munkásságát több kitüntetéssel ismerték el: 2016-ban a Magyar Érdemrend tisztikeresztje polgári tagozata kitüntetését, 2010-ben Ipolyi Arnold Díjat, 2009-ben a Finn Oroszlánrend érdemjelét, 1993-ban Akadémiai Díjat (megosztva), 1983-ban a Magyar Nyelvtudományi Társaság Gombocz Zoltán emlékérmét nyerte el.

Köszöntésem végén szeretném még elmondani, hogy a fentiekben túl Marianne kiváló kolléga és nagyon jó társaság, akivel nem csak nyelvészetről lehet beszélgetni, hanem zenéről, könyvekről, filmekről, vagy akár a politikáról, sütésfőzésről, szóval bármiről. Nagy műveltsége, széleskörű rálátása a dolgokra és nem utolsósorban nyitottsága irigylésre méltó. S végül, amit még kiemelnék, az a diákok iránti végtelen elhivatottsága és empátiája. Ezért is szerveztük ezt az ünnepet úgy, hogy minden fellépőnk Marianne volt hallgatója, függetlenül attól, hogy uralisták, nyelvészek, kutatók lettek-e vagy nem. Mindannyian készségesen, rögtön és örömmel vállalták el felkérésünket.

Sipőcz Katalin

*

Finnugor versek

A 13. finnugor írókongresszus tiszteletére Pusztay János szerkesztette kötetekből idén megjelent egy CD „Finnugor irodalmi kistükör” címmel. (Szerkesztette Kozmács István és Vančo Ildikó) Ezt a lemezt ajándékozta a magyar küldöttség a lahti Világkongresszus küldötteinek. A lemez gazdag anyagából közöljük mutatóba néhány klasszikus és mai vers magyar fordítását. *A szerk.*

Ivan Kuratov (1839–1875) (komi)

A KOMI NYELV

A komi nyelv, tudom,
nem mond nagy dolgokat,
ámde azt is tudom:
nem fecseg sokat.

E nyelv drága nékem,
lágyan zeng és szépen;
megbocsát Isten is,
ha e nyelven kérem.

E kedves, szép nyelven
leány, fiú dalol,
e nyelven énhozzám
szülők áldása szól.

Ez a nyelv az enyém
volt már a bölcsőben,
nem felejthetem el,
csak a temetőben.

E nyelvnek szépségét
szívemmel hallottam,
amikor először
komi dalba fogtam.
Ha e nyelven más majd
ékesebben szólal –
százhuszezer lélek
telik el szép szóval!

Janurik Tamás fordítása

Polina Aljosina (moksa-mordvin)

SZÜLŐFÖLD

Szülőföldem, szülőházam,
hívsz te egyre, gyere hozzám!
Megyek, Isten ha erőt ad,
vár engem a zelniceág.
Az is értem szomorkodik,
lány földem is szánakozik.
Meztélláb a füvet járom,
harmatát kezembe zárom.
Mosakodom benne éppen,
megújítja lelkem szépen.
Ósdi házunkba belépek,
nagyapám melegét érzem.
Magas fűben kút roskadoz,
gyerekkorom megidézi.
Kertem járom, s imitt-amott
már a zöldje sem a régi.
Összekarcol száraz gallya,
térdre hullok, hogy meghallja:
bocsánatát esedezem,
jó régóta nem keresem.
Gyorsan röppen gondolatom,
látogatok búzamezőt.
Erdőben is otthon vagyok,
madárdal ad lelkiezőt.
Ha öreget, élőt lelek,
mesél, mesél sok életet.
Hívsz te engem, szülőházam,
megyek, Isten ha erőt ad.
Ott lelem föl Édenemet,
gyermekkori szent földemet.
Lelkem menhelyére talál.

Fábián László fordítása

Lydia Koidula (1842–1886) (észti)

SZERELMEM VAGY TE, SZÉP HAZÁM

Szerelmem vagy te, szép hazám,
Neked adtam szívem,
Te vagy, viruló észti hazám,
Vágyam és örömem.
Szívemben napfényed ragyog,
Ha te örülsz, boldog vagyok,
Szülőházam!

Szerelmem vagy te, szép hazám,
Nem hagyok téged el,
Teérted száz kínt, száz halált
Elszenvedek, ha kell.
Irigy szava hozzád nem ér,
Képed, mint rég szívemben él,
Szülőházam.

Szerelmem vagy te, szép hazám,
S majd megpihenve lent
Öledben béke vár reám
Észtország, drága, szent!
Madárraj őrzi álmomat,
Poromból friss virág fakad,
Szülőházam.

(1867)

Képes Géza fordítása

Beszámoló

a Finnugor Népek Konzultatív Bizottságának üléséről

A rendezvényre 2016. október 10. és 12. között került sor a Székesfehérvár szomszédságában található Iszkaszentgyörgy községben a FNVK Magyar Nemzeti Szervezete és az Emberi Erőforrások Minisztériumának szervezésében. A helyszín kiválasztása minden szempontból szerencsés volt, hiszen Iszkaszentgyörgy ebben az évben (Veszprémmel együtt) a „Finnugor Kulturális Főváros” címet viseli. A

címhez kapcsolódó rendezvényekről rövid hírekben mi is beszámoltunk. Az ülést a község legnevezetesebb épületében az Amadé–Bajzáth–Pappenheim kastélyban tartották. A kastély finn kapcsolatai Budapest ostroma idején kezdődtek, amikor ide evakuálták a finn nagykövetséget. Ma pedig Ari Kupsus Magyarországon élő finn galériatulajdonos bérlti a kastélyt a magyar államtól és valóságos képzőművészeti központot és múzeumot alakított ki belőle, amit egyik programpontként nagy lelkesedéssel és hozzáértéssel mutatott be az ülés résztvevőinek.

Itt kell megemlíteni Gáll Attila polgármester nevét, aki tökéletes házigazdaként gondoskodott a küldöttek testi-lelki jólétéről, ételről, italról és a grófi pince meglátogatásáról. De arról sem feledkezett meg, hogy bemutassa a község kulturális és más intézményeit. Köszönet illeti Waliduda Dánielt is, aki kedd délelőtt sok képpel illusztrálva mutatta be a „Finnugor Kulturális Főváros” projekt eseményeit és rendezvényeit.

Hogy a beszámolót az elején kezdjük, a vendégek programja október 10-én, hétfőn indult. 10 órakor a Parlament épületében találkoztak Latorcai Jánossal az IPU Finnugor Baráti Tagozatának elnökével, majd orosz nyelvű idegenvezetéssel ismerkedtek meg az épülettel. Ebéd után Zircre indultak, ahol Ruttkay-Miklán Eszter a Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház igazgatója (és egyben a Reguly Társaság alelnöke) fogadta őket. Majd ellátogattak a Ciszterci Apátságba, ahol megtekintették a templomot és a műemlékkönyvtárat.

Ezután részt vettek a Reguly Múzeum „A rénnáj haladtában” c. kiállításának megnyitóján. A kiállításon látható tárgyak a Göcseji Múzeum anyagából származnak, a kiállított fotókat Eszter készítette. A vendégek megismerkedhettek a múzeum teljes anyagával, többek közt az általuk kifejlesztett ismeretterjesztő társasjátékokkal is, amelyekért 2015-ben múzeumpedagógiai nivódíjban részesültek. A zirci estét jó hangulatú remek vacsora zárta, amelynek során a kolostor sörét is megkóstolhattuk.

Maga a bizottsági ülés kedd reggel kezdődött és kedd délután folytatódott, majd szerda délben ért véget. Ennek tartalmi ismertetésére még visszatérek. Ami az egyéb programot illeti Ari Kupsus körbevezetett bennünket a kastélyban, tettünk egy körutat a községben, meglátogattunk egy pálinkafőzdet, kedd este pedig borkóstoló és vacsora volt a grófi pincében.

Ide be kell iktatnom egy kis kitérőt, hogy olvasóink megismerkedhessenek magával a Konzultatív Bizottsággal. A bizottságot 1992-ben a Finnugor Népek Első Világkongresszusán Sziktivkarban hozták létre, hogy két kongresszus közti időszakban szervezze a finnugor mozgalmat. A bizottságba minden résztvevő nép két küldöttet delegálhat. A tagok listája olvasható a bizottság honlapján (www.fucongress.org). Ezen a listán húsz nép van felsorolva orosz elnevezésük betűrendjében. Ezek: magyar, vepsze, vót, izsór, inkeri finn, karjalai, kvén, komi, komi-permják, mari, manysi, mordvin, nyenyec, lapp, szetu, tveri karjalai, udmurt, finn, hanti, észti. Köztük olyanok is vannak, amelyeket a finnugrisztikában nem szoktunk önálló népeknek tekinteni. Ilyenek az inkeri finnek, (Finnül Inkeri, angolul Ingria annak a területnek a neve, amely a Finn-öböl déli partján a Narva

folyótól a Ladoga tóig húzódik. Ez a terület 1617-től 1710-ig Svédországhoz tartozott, akkor költöztek ide evangélikus vallású finnek, akik mára jórészt kihaltak. A terület őslakosai a balti-finn csoportba tartozó izsórok és vótok, akiket szintén a kihalás fenyeget.) a kvének (Norvégia északi részén élő finnek.) a szetuk (Az észtek déli, ortodox vallású csoportja.) és a tveri karjalaiak (Ők az említett svéd uralom idején költöztek eredeti lakóhelyüknél délebbre, Tver város környékeire, mivel nem akartak áttérni az evangélikus vallásra.)

A listán szereplő népek közül egyelőre nincs delegáltja a komi-permjákoknak, a lappoknak és a nyenyeceknek. Egyáltalán nem szerepelnek a listán a lívek (A lív nyelv tulajdonképpen kihaltnak tekinthető, bár Lettországon él talán néhány tucat lív származású személy, akik felnőtt korukban újra megtanulták ősök nyelvét. Egyikük fel is szólalt egy korábbi kongresszuson.) és a szamojéd ágból az enyeecek, nganaszánok és szelkupok. A magyarokat a 2016–2020 közti időszakban Nanovszky György volt moszkvai nagykövet, valamint Salánki Zsuzsa és Bereczki András az ELTE Finnugor Tanszékének oktatói képviselik a Konzultatív Bizottságban.

A bizottság általában évente egyszer ülésezik más-más helyszíneken. Ilyenkor megtárgyalják az aktuális kérdéseket, értékelik a lezajlott kongresszust, előkészítik a következőt. A Bizottság titkársága Helsinkiben működik.

A mozgalom legfelső operatív vezetését a koordinátorok végzik. Ők évente kétszer üléseznek, legutóbb Helsinkiben jöttek össze ez év szeptember 4-én, mint az a Bizottság honlapján olvasható. Ezen az ülésen már a Lahtiban megválasztott Tatjana Kleerova elnökölt, a magyarokat Nanovszky György, a finneket Merja Hannus, az észteket Tõnu Seilenthal és Andres Heinapuu, az oroszországi finnugorokat Alekszej Konjuhov és Zinajda Strogalscsikova képviselte. A koordinátori csoport nyolcadik tagja Salánki Zsuzsa.

Most térjünk vissza az iszkaszentgyörgyi ülésre. Ezen a fent felsorolt népek közül nem képviseltették magukat a vótok, az izsórok, a komi-permjákok, a manysik, a mordvinok, a nyenyecék és a hantik. (Itt jegyzem meg, hogy a távollétnek anyagi okai is lehettek. Nyugat-Szibériából Budapestre repülni egy kisebb vagyon. A Konzultatív Bizottság szerény költségvetéséből aligha tudja támogatni a küldöttek utazását. Azt helyi forrásokból mindenkinek magának kell előteremteni.)

Az első napirendi pont a lahti kongresszus volt. Elhangzott, hogy a zárónyilatkozat és a szekciók ajánlásai olvashatók a honlapon. A kongresszus anyagát nyomtatásban is megjelentetik a jövő év folyamán. Merja Hannus pontos statisztikai adatokkal is szolgált. Ezek szerint a kongresszuson 22 nép képviseltette magát, vagyis a szelkupok kivételével mindegyik uráli nép. A kongresszusnak összesen 550 résztvevője volt, közülük 161 küldött, a többiek szakértők, a sajtó képviselői, illetve szinkrontolmácsok (27) és a Finn–Orosz Társaság munkatársai (15), valamint helyi önkéntesek (15).

Ezután a Lahtiban is előadó Alekszej Cikarev beszélt a Bizottság együttműködéséről az ENSz illetékes intézményeivel. Ezzel kapcsolatban az alábbi megállapítások kerültek bele az ülés jegyzőkönyvébe: „Megállapítottuk, hogy a javasolt együttműködési formák részben működnek, és fontosnak tartjuk folytatásukat. Számos

javaslat megvalósítását a Konzultatív Bizottság korlátozott anyagi lehetőségei gátolják. Ezért más finanszírozási forrásokat is kell keresni, például szponzorok bevonásával, illetve helyi pénzügyi eszközök felhasználásával.”

Kedden délután tárgyaltak a Bizottság 2017. évi programjáról. A gazdag kínálatból itt most csak néhány fontosabb eseményt, illetve tevékenységet sorolok fel. A Bizottság legközelebb 2017 novemberében a Komi Köztársaságban ülésezik. Ugyanekkor lesz az az ünnepélyes szeminárium, amellyel a 25 évvel ezelőtti első világkongresszusról emlékeznek meg.

A koordinátorok a tervek szerint két ülést tartanak: 2017 júniusában a karjalai Vuokkiniemi községben (ez a település nyerte el 2017-re a „Finnugor Kulturális Főváros” címet), 2017 őszén pedig Észtországban.

A Bizottság képviselteti magát a következő rendezvényeken: az ENSz Óshonos Népek Fórumának 16. ülése (május, New York)

az ENSz Óshonos Népek Jogaival foglalkozó Szakértő Bizottságának 10. ülése (július, Genf)

az óshonos népek joga a kulturális örökséghez, különös tekintettel a nők szerepére a nyelv és a kultúra átadásában (március, Helsinki Egyetem, Lappföldi Egyetem).

Ezen kívül a Bizottság erősíti információs tevékenységét, és támogatja az Óshonos Népek és Nyelvek Napjának, valamint a Rokon Népek Napjának megünneplését.

Felkérték az egyes finnugor népek képviselőit, hogy tegyenek javaslatokat a munkaterv kiegészítésére, elfogadták, hogy a koordinátorok internetes szavazással is hozhatnak döntéseket, és felkérték a Bizottság tagjait, hogy a sajtón és más médiákon keresztül hozzák nyilvánosságra az ülés határozatait.

Szó volt végül a Bizottság költségvetéséről is. A bevételek a három finnugor állam befizetéseiből állnak és összesen 27.500 eurót, vagyis nyolc és fél millió forintot tesznek ki. Ezt a szerény összeget a Bizottság tevékenységének finanszírozására használják fel, de az az érzésem, hogy a Helsinkiben a Finn–Orosz Társaság keretében működő titkárság fenntartásához jelentős mértékben hozzájárul a finn állam is.

Szerda délelőtt három előadást hallgattunk meg. Szabómihály Gizella a Nyitrai Egyetem (Szlovákia) tanára a magyar kisebbségek demográfiai helyzetét ismertette térképekkel és statisztikai adatokkal. A kép nem éppen szívderítő. Általános a magyarul beszélő lakosság csökkenése. Ennek okai: a migráció, az előregedés, a vegyes házasságok (ezek aránya 12-20% között mozog) és a szétszóródás (diaszpóra).

Lényegében hasonló folyamatok játszódnak le az oroszországi finnugor népek körében is mondta el a Bizottság komi tagja Alekszej Konjuhov. Komiföld lakossága évente 8-9 ezer fővel csökken. Kevés gyerek születik, mert kis létszámú korcsoportok kerültek szülőkorba. Ezek a folyamatok Komiföld többségi, orosz lakosságát is érintik, de a komik (és általában a finnugorok) körében az átlagosnál is rosszabb a helyzet.

A másik probléma a vidék elnéptelenedése. Ez a kisebbségben lévő nemzetiségek számára azért lehet végzetes, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy a kisebb

vidéki településeken zárt közösségben élők jobban megőrzik anyanyelvüket, mint a városba költözöttek. A falvakban azonban nincsenek megfelelő munkahelyek, ezért a fiatalok és a magasan képzettek tömegesen vándorolnak el, először a fővárosba (Sziktiivkarba), majd onnan tovább Szentpétervárra és Moszkvába. Az előadó úgy látja, hogy a probléma megoldására, egyrészt falusi munkahelyeket kellene teremteni, másrészt fokozni kellene a fiatalok körében a felvilágosító munkát.

Pusztay János professzor abból indult ki, hogy a nyelv sorsa meghatározza a nép sorsát is. A nyelv pedig csak akkor maradhat meg, ha az élet minden területén használják: a családban, az iskolában, a boltban, a kulturális és politikai életben, a munkahelyeken. Feltette a költői kérdést: vajon az oroszországi finnugor köztársaságok parlamentjeiben, miért nem beszélnek az őshonos lakosság nyelvén? Ezután az általa vezetett Collegium Fenno-Ugricum tevékenységét ismertette. Ennek során anyanyelvi szakértők segítségével létrehozták és publikálták a fontosabb iskolai tantárgyak terminológiáját több finnugor nyelven, valamint kiadnak egy szépirodalmi sorozatot (*LiteratUral*), amelynek célja, hogy a finnugor népek művészi fordítások segítségével megismerkedjenek egymás irodalmával. Ami a további együttműködést illeti, fontosnak tartja anyanyelvi kutatók és szakértők kinevelését a finnugor egyetemek összefogásával. Végül felhívta a figyelmet arra, hogy a finnugrisztika is egyre inkább angol nyelvűvé válik.

Az előadásokat élénk vita követte. Ez főként a motiváció és a lehetőségek körül zajlott. Olga Konykova izsór küldött elmondta, hogy vannak ugyan nyelvi kurzusok, de azokra csak idős asszonyok járnak. Úgy vélte, hogy nem lehet kényszeríteni a gyerekeket és szüleiket, hogy izsórol beszéljenek, de ennek lehetőségét biztosítani kell.

Konjuhov ehhez hozzátette, hogy a komik körében sincs elgondó motiváció az anyanyelv használatára, bár a Komi Köztársaságban az orosz mellett a komi is államnyelv. Sajnos a szülők és nagyszülők sem ösztönzik a fiatalokat a komi nyelv elsajátítására.

Natalja Kondratyeva udmurt küldött, az izsevszki egyetem oktatója a tantervi előírásokat bírálta: megszüntették ugyanis a tantervek úgy nevezett nemzeti/hely komponensét, ami korábban jó lehetőséget adott a kisebbségi nyelv és kultúra oktatására. Kifogásolta továbbá, hogy Oroszországban nagyon bonyolult és drága folyamat az új tankönyvek jóváhagyása, ami rontja a finnugor népek esélyeit.

Elizaveta Haritonova vepsze küldött arról beszélt, hogy a nemzetiségi nyelv és kultúra oktatása terén sok függ a helyi vezetéstől, az iskolaigazgatótól, illetve az önkormányzattól. Felvetette azt az ötletet, hogy szombaton kellene a nemzeti nyelvet és kultúrát tanítani. (Kérdés, hogy milyen érdeklődés mutatkozna e megoldás iránt – természetem hozzá én.)

Hasonló motivációs problémák vannak a Svédországban és Norvégiában élő finneknél is. A szetuk képviselője viszont arról számolt be, hogy náluk a diákok tanulnak szetu nyelven.

Szó volt még a finnugor televíziók közti együttműködésről, és elfogadták Navofszky György javaslatát, hogy a 7. Világkongresszusról készült filmnek készítsék el különböző finnugor nyelveken beszélő változatait.

Végül Tõnu Seilenthal észk küldött beszámolt arról, hogy 2018 októberében Észtországban, Szetuföldön Verszka városban közbeeső konferenciát szerveznek, amelynek témája „Az anyanyelv oktatása és tanulásának motivációja”. A résztvevők ellátogatnának Tartu városába is, hogy megismerkedjenek a 2020-ban rendezendő VIII. Világkongresszus helyszínével.

Az ülés végén beszélgettem a Bizottság új elnökével, Tatjana Kleerovával, aki nagyon jól érezte magát Magyarországon és elégedett volt a helyszínnel, valamint a szervezők munkájával is.

Véleményéhez én is szívesen csatlakozom, a program és a szervezés tökéletes volt. A köszönet ezért elsősorban Salánki Zsuzsát a Bizottság magyar tagját és Gáll Attila Iszkaszentgyörgy polgármesterét illeti.

Csúcs Sándor

✱

Kelemen Ivett nyerte el a „Finnugor díj Vértes Edit emlékére” alapítvány díját

A Debreceni Egyetem finnugor tanszéke külön ünnepségen köszöntötte egykori hallgatóját megünneplése alkalmából Az alábbi köszöntő után az ünnepelt *Foglalkozásnevek vizsgálata az északi számi Máté evangélium fordításaiban* címmel tartott előadást.

2002-ben, 83 éves korában elhunyt Vértes Edit finnugor nyelvész, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem egykori tanára, aki – örököse, Nemes László révén – a Pázmány Péter Katolikus Egyetem finnugor tanszékére hagyta a professzornő teljes tudományos és magánkönyvtárát, különösen gazdag obi-ugor és finn anyagával.

2002. október 17-én Nemes László, az akkor 82 esztendő író és műfordító, számos regény szerzője a következő tartalmú levéllel fordult Fröhlich Idához, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánjához:

„Alulírott Nemes László, mint dr. Vértes Editnek, a közelmúltban elhunyt finnugor nyelvésznek rokona és örököse, a nevezett professzorasszonynak, a nyelvtudomány doktorának gazdag finnugor és magyar nyelvészeti, valamint szépirodalmi hagyatékát – az ugyancsak finnugrista dr. Zaicz Gábor ilyen irányú javaslatával egyetértve – a Pázmány Péter Katolikus Egyetemnek ajándékozom.

Az állomány elszállításának körülményeivel és további – egyetemen belüli – sorsával kapcsolatban meghatalmazom Zaicz Gábort, aki az elhunyt nagy tisztelője és műveinek népszerűsítője volt, hogy helyettem és nevemben eljárjon.”

Nemes László egyrészt tehát könyvtárunkra hagyományozta unokatestvére könyvtárát, másrészt elhatározta egy „Finnugor díj Vértes Edit emlékére” elnevezé-

sű alapítvány létrehozását. 2003. május 5-én a következő levelet küldte egyetemünk dékánjának:

„A 2002. augusztus 11-én elhunyt unokanővérem tiszteletére „Finnugor díj Vértés Edit emlékére” elnevezésű ALAPÍTVÁNY-t kívánok létrehozni.

Vértés Edit hívó katolikus ember volt, munkás életét a tudománynak szentelte. Több ezer kötetes, értékes finnugor szakkönyvtárát halála után a Katolikus Egyetemnek adományoztam.

Ezért az alapítvány székhelyéül a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karát szeretném megjelölni, elnökének pedig a Finnugor Tanszék mindenkori egyik főállású oktatóját (elsőként dr. Zaicz Gábor docenst) jelöltem meg.”

2004. január 28-án Nemes László alapító aláírta a „Finnugor díj Vértés Edit emlékére” alapítvány alapító okiratot. Az alapító okirat tartalmazza az alapítvány célját, vagyonát, székhelyét, kezelő kuratórium elnökét és tagjait.

Az alapítvány célja: „Finnugor nyelvészeti, valamint néprajzi, történelmi, irodalmi területen figyelemre méltó tevékenységet folytató fiatal, 40 év alatti magyar anyanyelvű oktató, kutató munkájának elismerése.”

Megemlítem még az alapítvány kuratóriumának tagjait: Csepregi Márta (ELTE), Maticsák Sándor (Debreceni Egyetem), Sipőcz Katalin (Szegei Tudományegyetem), Székely Gábor (Pécsi Tudományegyetem) és Zaicz Gábor (elnök, Pázmány Péter Katolikus Egyetem).

Az alapító okirat azt is tartalmazza, hogy a kuratórium döntését – hozzáteszem: a nyertes szakmai életútjának bemutatásával – a Finnugor Világ, a Reguly Társaság értesítője minden esetben közzéteszi. A díjat kétévenként az alapítvány székhelyén, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, elismerő oklevél kíséretében kell átadni. Kivételes alkalommal azonban nem az egyetem piliscsabai campusán, hanem, mint például 2008 júniusában a zirci Nemzetközi Reguly Konferencián került sor a díjátadásra. Idén, 2016. október 20-án – kuratóriumunk egyik tagjának javaslatára – a Debreceni Egyetem finnugor tanszékén nyújtjuk át a kitüntetését.

A Pest Megyei Bíróság 2004. február 19-én nyilvántartásba vette a közhasznú szervezetnek minősülő alapítványt. 2004. június 25-én pedig megszületett a PPKE Bölcsészettudományi Kara és a Finnugor Díj Vértés Edit Emlékére Alapítvány (személy szerint az egyetem dékánja és a kuratórium elnöke) között az együttműködési megállapodás.

Tizenkét éve létezik tehát az ún. Vértés Edit-díj. Máig hat fiatal oktató kapta kézhez: 2004-ben Wagner-Nagy Bea szamojedológus volt az első, 2006-ban Nagy Zoltán, Nyugat-Szibéria néprajzkutatója a második, 2008-ban az obugrista Ruttkay Miklián Eszter a harmadik, 2010-ben a szamojedológus Szeverényi Sándor a negyedik, 2012-ben a lappológus Tamás Ildikó az ötödik, legutóbb, 2014-ben az obugrista Gugán Katalin a hatodik díjazott.

2016-ban egy debreceni finnugristát jutalmazunk, Kelemen Ivettet, a kuratórium egyhangú döntésével. Ismerkedjünk meg az ünnepelet életútjával.

A Szabolcs–Szatmár–Bereg megyei Kölcse született, és ott végezte el a Kölcsey Ferenc általános iskolát. Ezek után Nyíregyházán, a Vasvári Pál gimnáziumban

folytatta tanulmányait, és érettségizett. 2002 és 2008 között a Debreceni Egyetemen elvégezte a magyar–finnugor szakot, így hivatalosan középiskolai tanár és finnugor bölcész lett. Egyetemistaként három ösztöndíjat is szerzett, valamennyit a finnországi Jyväskyläban. Diplomájának megszerzése után, 2008-ban bekapcsolódott a DE Nyelvtudományok Doktori Iskolájába, a Finnugor nyelvészeti alprogram munkájába. 2011-ben az egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékén lett tanársegéd. Kutatómunkája 2008 és 2013 között az északi lapp nyelvben a plurale tantum vizsgálatára irányult, és dolgozatai a szakfolyóiratok közül mindenek előtt Debrecenben (a Folia Uralica Debreceniensia 15–20. és 22. számában), valamint Budapesten (vö. Nyelvtudományi Közlemények 109 [2013]) jelentek meg. Publikációs tevékenysége: 1 könyv (doktori témájának eredményeként), 22 tanulmány, cikk (köztük 11 ismertetés). Magyar, lapp, finn, angol munkákat ismertető recenziói közül kiemelem Jakab László *Finn–magyar diákszótár*-nak, Kerezsi Ágnes *Az uráli népek néprajza*-nak és Cecilia Hedlund–Lars-Gunnar Larsson *Li dušše duoddaris! Lärobok i nordsamiska* című lapp nyelvkönyvének bemutatását (FUD 14., 16. és 18.). Tudományos előadásainak a száma hét, helyszíne a belföldi városok mellett Helsinki, Jyväskylä és Bécs. Kelemen Ivett 2011-ben férjhez ment, majd büszke anyuka lett, és hamarosan második gyermekének ad életet.

A doktori fokozatot 2013. április 19-én szerezte meg. Azóta – többek között – a finnugor nyelvek (elsősorban a lapp) bibliafordítások komparatív vizsgálatába, a neologizmus-kutatásba, valamint egy északi lapp nyelvten írásába kezdett bele.

A Finnugor díj Vértés Edit emlékére alapítvány kuratóriuma 2015 januárjában döntött úgy, hogy amennyiben Kelemen Ivett doktori értekezése az év folyamán megjelenik, ő kapja meg a soron következő Vértés-díjat. Ennek nem volt semmi akadálya: 2015 őszén megjelent a *Pluratívák az északi számi (lapp) nyelvben* című, 381 lapos könyv a Debreceni Egyetemi Kiadó kiadványaként.

A következőkben Kelemen Ivettnak *A pluratívák (plurale tantumok) vizsgálati lehetőségei, különös tekintettel az északi lapp nyelvre* című doktori értekezéséről készült két opponensi jelentésből, Lars-Gunnar Larsson és H. Varga Márta munkájából, valamint további két lappológus szakember, G. Bogár Edit és Tamás Ildikó írásos bírálatából idézek egy-két jelentősnek érzett részletet. A négyféle vélemény alapján összefoglalom az értekezés értékeit.

Hiánypótló alkotás született a finnugrisztikában, amely egyrészt elméleti rendszerezést, másrészt rendszerezett adattárat is tartalmaz. A munka elsősorban leíró jellegű, de bizonyos nyelvtörténeti kérdésekkel is foglalkozik (emellett a plurale tantum kutatás történetét is megismerjük).

Dicséretes – mindkét opponens szerint – az értekezés szerkezete, hármas tagolása (a szerző bemutatja 1. a az indoeurópai és a finnugor nyelvekben folytatott kutatásokat, 2. a vizsgált jelenségeket az indoeurópai és a finnugor nyelvekben, 3. az északi lappban). Tehát az értekezés jól van tagolva és jól van kivitelezve. Különösképpen vonatkozik ez a megállapítás A korrelatív szerkezetek az északi lappban című fejezetre, melynek mintaszerű a problémafelvetése, kidolgozása és elemzése.

Egyik bírálója további kutatásra bíztat a singulare és plurale tantum alakokban a kisebb-nagyobb mértékben szabálytalan formák újabb fokozatainak elkülönítése tekintetében.

A dolgozat legkülönlegesebb része a Függelék, amelynek újszerűsége abban áll, hogy eddig egyetlen nyelv plurale tantumjai sincsenek szótárba szerkesztve. A szótár nagy anyagot ölel fel, és sok információt tartalmaz.

Kitűnőek a dolgozatban található szemléletes, összefoglaló táblázatok.

A disszertáció bibliográfiája igen gazdag, és igényesen van összeválogatva, a szerző nagymértékben feldolgozta az indoeurópai és a finnugrisztikai szakirodalmat.

Magyar kiadása mellett célszerű lenne az értekezést rövidített formában átdolgozva angolul is publikálni.

Végezetül a szakemberek bírálatának esszenciáját most pontosan, idézőjelben adom meg.

„A hazai lappológia központi fontosságú műhelyének tekinthető DTE [= Debreceni Egyetem] finnugor szakos képzésének köszönhetjük a legtöbb számi tematikájú disszertációt. Máté Józsefét érdeklődő szakmabeliként, Bogár Editét pedig opponensként olvastam.” [Kelemen Ivett] „dolgozat[ának] felépítése logikus és a szakmai elvárásokat kielégíti.” (Tamás Ildikó). „Kelemen Ivett doktori értekezését a finnugor nyelvtudomány szempontjából értékes és érdekes munkának tartom.” (H. Varga Márta). „A disszertáció alapján Kelemen Ivettnak a PhD-fokozat megadását melegen támogatom.” (Lars-Gunnar Larsson). „A felsoroltam kifogások /.../ mit sem vonnak le a disszertáció értékéből, melyet úttörő jelentőségűnek tartok nemcsak a lapp filológiai, hanem a finnugor nyelvészeti kutatásokban is, és amelyből más nyelvek kutatói is sokat profitálhatnak.” (G. Bogár Edit).

Az eddigi ünnepeken a finnugor díj átadását általában egyik kollégánk előadásával kötöttük össze. Ezen a finnugrisztika legkülönbözőbb területeiről hangoztak el előadások, elsősorban nyelvészeti témakörben. B. Székely Gábor például a XXI. század elején tett vogulföldi úttjáról számolt be. Vagy G. Bogár Edit a lapp nyelvjárásokról tartott a 2010. októberi Pázmány napon tudományos előadást.

Én ezúttal egy rendkívüli eseményt jelentek be: a mai előadónk nem vendég lesz, hanem maga az ünnepe, Kelemen Ivett. Előbb azonban átnyújtom neki a Vértes Edit-díjat, azaz a 400 000 Ft-ot és a Vértes Edit emlékezete című füzetet (amely a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének 82. sz. kiadványa). Mindemellett szívből gratulálva jómagam, a kuratórium és a nagybeteg alapító nevében átadom a Pázmány Péter Katolikus Egyetem díszoklevelét is, dékánunk és a kuratórium elnökének aláírásával, és a következő szöveggel: „Díszoklevél Kelemen Ivett részére, akit a „Finnugor díj Vértes Edit emlékére” alapítvány kuratóriuma a nyelvrokonaink kutatásában elért eredményei alapján a 2016. évi díj elnyerésére méltónak ítélte.”

Zaicz Gábor

ISMERTETÉSEK

Berkenyekoszorú

Válogatás a legújabb mordvin lírából – Szombathely, 2006. Fordította: Fábán László és Pusztay János

A Berkenyekoszorú c. kötet, amely 2006-ban jelent meg, az addigi legújabb mordvin lírából válogatott verseket közöl. Valentyina Misanyina összesen kilenc szerzőtől gyűjtötte csokorba a műveket, amelyek eredetiben (erzául vagy moksául) és magyarul olvashatók Fábán László és Pusztay János fordításában. A verseket megelőzően a szerzők életéről rövid leírást adnak az életrajzi jegyzetek szintén Valentyina Misanyina tollából. Az egyes költők művei és rövid bemutatása előtt Masszi Ferenc grafikái láthatók.

Rögtön az első költőtől tizenegy verset olvashatunk, ami azért érdekes, mert egyeseknél jóval kevesebb, kettő-négy verset emelt ki a gyűjtő. Alekszandr Arapov erza költő fő témái a természet, a család és az élet múlandósága (mindezt persze a teljesség igénye nélkül állíthatjuk, hiszen válogatásról van szó). Ahogy a finnugor népek költészetében általában – kivéve a mai magyar lírát –, úgy itt is kitűnik az, hogy a természet mennyire fontos szerepet játszik a mindennapi életben, így az irodalomban is. Alekszandr Arapov legfontosabb kifejező eszközei a növények, a természeti erők. Vannak olyan versek, amelyekben szinte csak ezekkel operál (*Eltéptem a papírt, Meztélláb menni szembe a nappal...*). Ezek közül a szövegek közül azonban kiemelkedik az a darab, ahol egyetlen, de annál meglepőbb és erőteljesebb ilyen kép van: *Ne zokogj, almafa, ily erősen.../hárs nyikorgásod fojtsd le, vissza...* (Az Asszony sír c. versben a síró nőt azonosítja az almafával és a hárral.)

Az anya szerető, védelmező, biztos pontként tűnik fel a *Gyógyító ének* c. versben, de ennél érdekesebb az apához fűződő ambivalens viszony megjelenése (*Hát te nem fogsz mindörökké élni?, Egyik dal éppen véget ér...*), ami alapvetően a lírában is ritka.

Ljubov Gyergacsova erza költőnő darabjaiban is megjelenik az anya, szintén az otthon melegét, a biztonságot, a hazát jelképezve (*Fenyőmön karácsonyi tüzek égnei*). Elbeszélőként is megjelenik az anya, mint olyan, de a téma kicsit személyesebb, érdekesebb aspektusában. Az *Esős az ősz* c. versben a gyermektől való elválás fájdalmának, bizonytalanságának tapasztalatát írja le a beszélő.

Ennél a szerzőnél megjelenik a szerelmi téma is, a *Madárrá, ha válhatnék...* kezdetű vers egy szakítás történetét írja le.

Egy gyönyörű darab szól a költői megihletettségről. A *Dallamok jöttek...* kezdetű versben védelmező szerepben, a boldogság kulcsaként jelenik meg a Múzsza: „Múzsza! Benned védelemre letem, /más boldogság nem lehet, csak ottan.”

A természet szeretete Dmitrij Taganov erza költő *Erdő* c. versében tetőzik be. A beszélőt körülvevő természetes világ a kezdet és a vég, a boldogság, a haza. E rövidke verset az teszi különlegessé, hogy az anyát és az apát azonosítja a termé-

szeti jelenségekkel, ez ad kitűnő felépítést a versnek. A kiválogatott versek másik fő témája az elérhetetlen szerelem (*Érintene kezem, Csókok ér el*).

Filozofikus témák tűnnek fel a kötet első moksa költőjének verseiben. Vaszilij Krigin az emberi lét, a boldogság kérdéseivel foglalkozik, pontosabban a kérdéseket önti verses formába. *Tejút* c. verse a boldogság utáni epekedést, *Meg akarom tudni* c. verse pedig az földi élet előtti és utáni lét bizonytalanságát feszegeti. Ezen kívül megjelenik még verseiben az önismeret, és az idő múlásának kérdése.

Vlagyimir Nyesztyerov moksa költőnél jelenik meg először a kötetben a veszélyeztetett nyelv (*...Mint a forrás vize*). A nemzeti témán kívül feltűnik itt is a boldogtalanság, a lélek fáradtságának tapasztalata.

Viktor Lobanov abban tűnik ki a kötet szerzői közül, hogy feltűnően sok aposztróphét használ, és a megszólítások főleg a természeti dolgokhoz, tárgyakhoz, ritkábban személyekhez szólnak (*Egy költőtársnak, Felhőcske, Reggel ülök csónakomba, Fenyő... stb.*) A *Roskadoz össze* c. versben kiéleződik a város és a vidék viszonya, amely kettősség a mordvinoknál a kultúrát, a nyelvet fenyegeti. Az elbeszélő egy Petrovna nevű nőt mutat be, akinek a gyermeke városba költözött, és édesanyját „elfelejtette”.

Kiemelendő még *Moksa panar* c. verse is. A lírai én ugyancsak megszólít valakit, ebben az esetben egy családtagját, ami személyessé teszi a vers hangulatát. A panar egy nő viselet, ing a mordvinoknál, és ezt a szöveget a maga nemes egyszerűségében tudja rétegzetté tenni. Ez a ruhadarab egyszerre jelképezi a megszólított („Nénikém”) ifjúságát, az ártatlanságot, a mordvin hagyományokat, kultúrát és a falvak régi szépségét.

Anatolij Tyapajevtól csak két mű, két epikus vers olvasható. A *Kancsó* c. szöveg szinte meseként olvasható, mert maga az egész darab egy elbeszélés. A történet mondanivalójában mintha sok többletet nem hordozna egy átlagos tanmesével szemben, a vége azonban eltér, hiszen a szegény ember nem kap feloldozást, a rossz fél győzedelmeskedik. A szöveg azt az érzést kelti, hogy ez a világ rendje, ez a realiztikus felfogás.

A kötet címadó verse Raisza Orlava moksa költő tollából származik. A berkenyekoszorú c. vers – híven a kötet sok más darabjához – a természettel, az évszakokkal szimbolizálja az idő múlását. Az ősz mint az elmúlás motívuma nem meglepő az irodalomban, itt azonban egy keserű, önostorozó számadást tár elénk az elbeszélő: „Ősz, váratlanul érkezel erre, / nem örvendezem ég-aranyodnak, / varjú-éjeid egyre gyötörnek, / a hibáim is így gyarapodnak.” Kiemelendő témák még a szerelem és a haza; ezeket a verseket is némi keserűség és rezignáltság fűszerezi.

Végezetül Marina Maljkina verseiből olvashatunk. Ezek a művek szintén olyan kérdésekre keresik a választ, hogy az ember miben lelheti boldogságát, és egyáltalán az élet mibenlétét kutatja. Gyakoriak a népi motívumok, és az elmúlás metaforái.

Párhuzamba állítva a megismert verseket, és a mai magyar lírát nagyon sok szembeötlő különbséget találhatunk. Az annyiszor emlegetett természeti képek áthatják minden erza és moksa költő szövegét. Valószínűleg arról van szó,

hogy a természettel való kapcsolat a mordvinokban sokkal erősebben megmaradt, és él ma is. Mindennek az origója a környezet: a fű, a fa, a felhők, a szél.

A legtöbb szerzőnél kiemelkedő szerepe van a családnak. Elsőre talán ez nem is tűnik annyira érdekesnek, de újragondolva az olvasottakat kitűnik, hogy itt sokkal jobban átitatnak mindent a családi kapcsolatok. A kiválogatott művek között az anya szinte minden szerzőnél megjelenik. Ami ezt igazán érdekessé teszi, hogy több aspektusában boncolják a témát, de az anya kivétel nélkül pozitív szereplő. Jellemző a gyermektől való elválás, a távolság problémája, hiszen az érvényesülni kívánó fiatal sok esetben elhagyja szülőfaluját.

Egyes szerzőknél az apa is megjelenik, de ez már bonyolultabb, összetettebb dolog. Az apa–gyermek viszonyban kiemelik az alá-fölérendeltséget, és a közöttük húzódó állandó ellentéteket (*Egyik dal*). Az *Apámnak* c. versből kiszűrődő szomorúság, apa-hiány könnyen párhuzamba állítható Kovács András Ferenc *Vásárhelyi teátrum* c. versével, ahol szintén a hiány, a keserűség jellemzi a szülő–gyermek viszonyt. (Az összehasonlítás a két nép mai lírája közötti különbségek miatt volna igazán érdekes.)

Szerelmes verseket is válogatott a gyűjtő, de mintha ez a téma alulmaradt volna a lételemző versekkel szemben. Érdekes, hogy a filozofáló, elmélkedő szövegek nagyobb arányban szerepelnek a kötetben. Főleg az idő múlásával kapcsolatban merül fel rengeteg kérdés. A megszokott ősz motívum megjelenik, de nem uralja teljesen a szövegeket.

A mordvin verseket olvasva a befogadó úgy érezheti, mintha a versek nem is a mai modern költészetből lennének válogatva, hiszen olyan témák, képek jelennek meg, amelyek bennünk első olvasásra régi korokat idéznek. Kár lenne abba a tévedésbe esni felületlen olvasással, hogy ezek a versek nem hordoznak annyi többletet, mint bármely más nép modern lírája. Figyelmesnek kell lennünk. El kell kicsit felejtetni a szokásos olvasmányélményeinket és megpróbálni egy más aspektusában tekinteni erre a lírára.

Ha összességükben tekintünk a szövegekre, azt láthatjuk, hogy rengeteg kérdés merül fel a versekben, ezáltal a hangsúly a problémafeltevésre kerül. A beszélő a saját problematikáját egyrészt személyesnek, másrészt közösnek tekinti. A „nyitva hagyott” versek megadják nekünk az esélyt, hogy gondolkozzunk, a magunkévá tegyük a problémát, és a saját megoldásunkat keressük meg.

Mogyorósi Kamilla

Maria Vagatova: A kis tundrai ember

Versék és mesék. Fordította és szerkesztette: Nagy Katalin. Budapest, Larus Holding, 1998. (<http://mek.oszk.hu/14100/14121/index.phtml>)

Az uráli népek költészetét, azon belül is a hanti irodalmat jobban megismerhetjük Maria Volgyina (írói nevén Vagatova) munkásságának köszönhetően. A Hanti-Manysi Nemzetiségi Körzetből származó író nő önálló könyve 1998-ban jelent meg. Nagy Katalin fordításának köszönhetően a magyar olvasók is gyönyörködhetnek a hanti versekben és mesékben. Nagyszerű tény, hogy e mű elektronikusan 2014-től elérhető. Így lehetővé válik, hogy minél többen elolvashassák. A könyv szerkesztője és fordítója Nagy Katalin, aki a hazánk legjelesebb finnugor irodalmi fordítója. Többnyire manysi és komi irodalmi műfordításait a szerzőkkel nagyon szorosan együttműködve oroszból fordítja. Szép számú publikációval és publikus tevékenységgel büszkélkedhet, néhány fontosabb könyve: 2004-ben Fehérvári Győzővel jelentettek meg egy szöveggyűjteményt vers- és prózamonológoknak *Dalom, dalom, hej! Regém, regém, haj! címmel. 1997-ben a Budapesti Finnugor Füzetek 8. számában olvashatjuk Kellenek a szárnyak, míg tart az út című tanulmányát. Recenziói közül szeretném kiemelni „...Réti Apó lompos útját tovább öltöm...”, mely Bella István Hú-péri-hú (Vogul és osztják teremtsénekek, sorsénekek és medveénekek) c. fordításkötetének elemző bemutatása. Műfordításai közül az egyik legfrissebb (2013) munkája *Mizgulin, Dmitrij: Ha már szavakat adott a Megváltó neked*. Hanti, komi, lapp, manysi, mari, udmurt és vepsze novellákat is fordított, amelyekből válogatást a *Repülés a mélybe* című kötetben olvashatunk. Hazai és nemzetközi konferenciákon rendszeresen tart előadásokat, sőt a Nemzetközi finnugor írókongresszus szervezésében és lebonyolításában évek óta aktívan részt vesz. Saját verseit a *Világ-Golgota; Válság; Napbaleset* című könyvében is olvashatjuk. A finnugor irodalom ápolásában nagyon sokat köszönhetünk Nagy Katalin munkásságának, mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban.*

Maria Volgyina 1936-ban egy tizenkét gyermekes ősi réntenyésztő család első gyermekeként látta meg a napvilágot. Hat éves koráig élt a családjával nomád sátorban, életének első pár éve nagyon meghatározó volt számára. Ez lett költészetének legfőbb ihletője. A hanti szokásokat és hagyományokat őrző családi környezetben főként nagyanyjától és nagyapjától tanulta meg az ősi meséket és legendákat. Kazimi diákként is írt már verseket. 1951-től négy évig a Hanti-Manysi Nemzetiségi Tanítóképző Intézetben tanult, majd Kazimban tanított. Második férje, Vlagyimir Volgyin hanti költő, akinek 1968-ban megmutatta verseit, és férje ösztönzésére azóta rendszeresen ír, és gyűjti a legbecsebb népköltészeti kincseket. Első megjelent kötete *Asz alani*, amely hanti nyelven íródott. A második könyve, *Aj Nyorum Hö (Kis Tundrai Ember)* megjelent hanti és orosz nyelven is. Munkásságából fontos még megemlíteni, hogy Tatjana lányával közösen összeállította a *Tak Molupszi* című emlékkötetet, amely a fiatalon meggyilkolt nagy tehetségű Vlagyimir Volgyinnak állít emléket.

Maria Volgyina több évig tanítóképzőben tanított, illetve a körzeti rádióban bemondóként dolgozott. Majd volt tudósító, szerkesztő. 1990-től a Hanti jaszang (korábbi nevén Lenin útján) című hanti nyelvű körzeti újságnál ő a főszerkesztő. Munkája mellett 12 éve vezeti azt az egyedülálló családi folklór és etnográfiai együttest, amelyet ő hozott létre. Rendszeresen részt vesz hazai és nemzetközi tudományos és művészeti rendezvényeken. Magyarországon is többször járt.

E műnek a nagyszerűségét – a tartalma mellett – az is növeli, hogy Maria Vagatova a második olyan író, akinek műveit külön kötetben olvashatjuk, ugyanis finnugor nyelvcsaládhoz tartozó nem önálló államiságú népek íróinak, költőinek alkotásait antológiákból és periodikákból ismerhetjük meg mi magyarok. Eddig hazánkban a manysi Juvan Sesztaolvannak jelent meg több önálló könyve: *Kék vándorutak, Amikor a nap ringatott, Julianus rám talált, Medveünnep közeledik, Torum tudata, a természet tudata*.

Az *Aj Nyorum Hö* című könyvet Nagy Katalin fordította és szerkesztette, Schmidt Éva készítette a jegyzeteket, a szép illusztrációk Kuhterin A. Sz. keze munkájának köszönhetőek. A könyv felépítését nézve két részre osztható, az első részben 22 verset, a második részben 7 mesét találunk. A jegyzetek és a szótár pedig segít az uráli népek kultúrájában kevésbé járatos olvasóknak, ugyanis szómagyarázatokat és érdekes információkat tudhatunk meg egyes művekről. Vagatova verseinek legfőbb témája a szülőföld, a természet szeretete és az emberi kapcsolatok. Néhány versében a modern világgal szembeni kritika is megfogalmazódik.

A kötet első tíz versében központi helyet foglalnak el az emberi érzések: önmagával vagy a családtagjaival kapcsolatban. A hanti nép társadalmával kapcsolatban is fontos információkhoz jutunk, megismerhetjük a férfi és nő szerepeket, és a nemek egymáshoz való viszonyát is. A *Kislányom, kicsi lánykám!* című versben az idősebbek (szűkebb értelemben az anya) jó tanácsokkal látják el a házasság előtt álló lányokat. A versekből megismerhetünk néhány népi szokást is, például a *Hanti nő ha táncolni ment* kezdetű versből a magas és az alacsony tánc közti különbséget. Az *Anyai szív* című vers egy gyönyörű anyák napi vers is lehetne, amely nem hagyományos osztják verselesű, de nagyon ismertté vált vers, a hazai műsoros esteken szinte mindig eléneklik. A *Drága Petar, hitves férjem* című vers nagyon személyes hangvételű, két ember közti kapcsolat tragédiájáról olvashatunk.

Az ember és a természet harmonikus kapcsolata sok versben központi helyen van. A *Hantijaim, földjeim* című vers eredeti szövege tele van kedveskedő szavakkal és kicsinyítő képzőkkel. A kedveskedő stílusesszókókkal a szótagszám is növekedik, ami szerepet játszik a rímeknél is. Több helydicsérről verssel is találkozunk a kötetben, az egyik legszebb számomra a *Hetta* című vers. „*Itt minden szívem táplálója/ Földem, folyóm, hogy feledném,/ Nélkülük hogyan élhetnék*” – ez a néhány sor is kiválóan tükrözi a hanti nép szoros kapcsolatát a természettel és szülőhelyével.

A hagyományos életformát folytató hanti közösségek is találkozhatnak a modern világ tárgyaival, erre utalnak a *Jarasz* című versben az alábbi sorok: „*Nehéz hozzá eljutnom./ Nem, nem zavar a roppant táv!/ Kényelmes helikopterrel.../ De már nem*

kellek/ Jarasz öcsémnek.” A *Szívtelenek* című vers fejt ki leginkább, hogy a XX. század emberei hogyan teszik tönkre a természetes lakhelyüket: „Minden mezőt letapostok...”. A hantik állásfoglalását jól tükrözi az alábbi két sor: „Gonosz ördög cimborátok,” és „Hordjátok el sátorfátok!”

A versek többsége meghallgatható az osztják népzenei lemezen, sőt maga Vagatova is megénekelte többek között az *ÉN, büszke nő, Örökké élnek és Én, Szent Úrnő* című verseit. Az utóbbi Schmidt Éva szerint tekinthető Vagatova Maria ars poeticájának. A nyírkéregedények feldíszítése átvitt értelemben az író hivatástudatára utalhat: „Mintákat karcolgatok, / Díszeket varrogatok, / ÉN, Szent Úrnő / Amit lehet feldíszítek, / Mit tudok, szépítek”.

A könyv második részében meséket olvashatunk. Érdekes lenne összehasonlítani ezeket a történeteket magyar népmeséinkkel. Most azonban csak néhány jellegzetességet szeretnék kiemelni. Ezeknek a hanti meséknek a főszereplői általában egy férfi és egy nő, akik között rokoni (két generációval fiatalabb az egyikük) vagy házassági kapcsolat van. A cselekményben fontos szerepe van az ismétléseknek, a próbatételeknek, melyek hatására a főhősök megváltoznak a történet végére.

Az első néhány mese (*Hilü és a Fekete szív Aki; A kis cipő*) hanti változata sajnos hiányzik a kétnyelvű kötetből. A *Kis mos férfi és az unokaöccse* című mese számomra az egyik legkedvesebb, mert fordulatokban gazdag a cselekménye és a befejezés is meglepő. Schmidt Éva a mese tartalmának szokatlanságát így fogalmazza meg: „A szereplői általában fordított előjellel szoktak szerepelni. Így a Mos Nő pozitív figura szokott lenni, az erdei Óriás Öreg az negatív, a fia szintén, és a végén az ellenséget szokás így elátkozni, nem pedig a főhős átkozza el önmagát.”

Az *Asszony térdkalácsából lett Mos Férfi* című meséből szeretném bemutatni egy példával, hogy a hanti mesékben is vannak állandó, kis változtatással megisméltető ehhez hasonló mondatok: „Asszony térdkalácsából lett Mos Férfi csak a mesében él, s lám, a mese folytatódik... Ment, mendegélt. Sokat ment, vagy keveset, nem tudjuk.”

A *Bogyószem Asszonyka* című mese a párválasztásról és a nagy szerelemről szól, de mégse boldog befejezéssel zárul a történet, hanem egy bölcsességgel: „Régi igazság, hogy az ember szépsége ügyes kezében rejlik, s nem csak küllemében. Lehet valaki szép nő, mint Bogyócska, de mit ér, ha semmihez sem ért, ha segítség nélkül még meleget és jószágot sem képes adni embertársainak. Hamarosan a mesebeli Bogyószem Asszonyka sorsára jut.”

A könyv címadó meséje, *A Kis Tundrai Ember* cselekményét tekintve a legbonyolultabb és a történet összetettsége által talán a legjobban beleláthatunk a tundrai emberek életmódjába: képet kapunk a vadászatról, a közlekedési eszközeikről, étkezéseikről, a családok szerkezetéről és a házassági szokásokról. A könyvben szereplő történetek közül egyedül ebben a mesében van fontos szerepe a családok/ törzsek egymással szembeni ellenséges érzületeinek és harcaiknak.

A hanti nyelvű kultúra napjainkban erősen veszélyeztetett. Kultúrájuk ápolásában és a hagyományaik megőrzésében fontos szerepe van a körülöttük levő népeknek és a kultúra közvetítőinek is. Ehhez nagyszerűen járul hozzá e kiadvány is.

Darányi Krisztina

Bábjából kikelő pillangó

Kookonist kooruv liblikas. Minták a századvégi észtl rövidprózából I–II. Szombathely, 2002.

A Bábjából kikelő pillangó című gyűjtemény 2002-ben látott napvilágot Szombathelyen. Bereczki Gáborné Mai Kiisk válogatta a műveket és szerkesztette a kötetet, valamint az előszót is ő írta. Már maga a kötet cím is elgondolkodtató, ugyanakkor zavarba ejtő. Hiszen egyértelműen szimbolikus címről van szó, viszont a szimbólum megértése a kötet előszavának elolvasása nélkül (melyből az észtl történelmi változásokról és az észtl próza fejlődéséről, helyzetéről kap részletes tájékoztatást az olvasó) rendkívül komplikált lenne. Az azonban kétségtelen, hogy a Bábjából kikelő pillangó cím arra utal, hogy itt valamiféle metamorfózis, fejlődés, megújulás következett be az észtl nép életében és – ezzel együtt – irodalmában.

E válogatás tizenhét (tizenkét férfi és öt nő) észtl szerző művét tartalmazza. Érdemes kiemelni a szerzők közül két rendkívüli tehetséget Jaan Kruusvall-t és Mehis Heinsaart, akik 2001-ben megjelent írásaikért elnyerték az észtl irodalom évdíját. A kötet fordítóinak munkája szintén elismerésre méltó. A 16 fordító között vannak egyetemi diákok, illetve nagy múltú, elismert fordítók egyaránt. Közülük Nebdál Doris és Patat Bence eredményei a legjelentősebbek; mindketten díjat nyertek a Magyar–Észtl Társaság fordítói versenyén.

A szerzők kora, neme, stílusa, nyelvhasználata, illetve népszerűsége, ismertsége nagyon különböző. Mégis van valami, ami közös bennük, ami e kötet szükségességét adja, ami tulajdonképpen életre hívta ezt a gyűjteményt. Ez pedig nem más, mint a szerzők világlátásának megváltozása, mely erőteljesen érzékelhető a nagy gonddal válogatott művekben (azok nyelvezetében, mondanivalójában, és kifejezőmódjában). De milyen változásról van szó tulajdonképpen?

Ahogy az a kötet előszavából kiderül; küzdelmes volt az út, mely az észtl megújulásig vezetett. Az észtl irodalom legújabb korszaka 1985-től számítandó. Ekkor Mihail Gorbacsov enyhébb reformjai mozgalmak sorához vezettek Észtországban. Ezek hatására végül bekövetkezett a kommunista blokk összeomlása. Ilyen mozgalmak voltak például az 1986 és 1987 között végbemenő tiltakozó akciók, illetve az 1988-ban kezdődött „daloló forradalom”. 1989 nyarán a Balti országok 700 km-es ún. Balti láncsal juttatták kifejezésre közös törekvésüket a függetlenségre. Az 1980-as években az a nemzeti mozgalom folytatódott, melynek lezárása az Észt Köztársaság kikiáltása volt 1918-ban. Az 1990-es években elindult a régi társadalmi rendszer átalakítása, megújulása. Az észtl népnek a rendszerváltás után számtalan, addig nem ismert, nehézséggel (infláció, és ebből következően az emberek életszínvonalának csökkenése) kellett szembenéznie. 1992-ben Lennart Meri lett az elnök. Ettől kezdve az ország pénzügyi, társadalmi helyzete javulni kezdett. Ezzel egy időben a kulturális felfogás is változott; a kapitalista, piacra termelő versenyhelyzetben átalakult az információáramlás, az emberek értékrend-

szere, mentalitása, és viselkedése is megváltozott. Valamint csökkent a magas kultúra és az irodalom értéke.

Az irodalomban bekövetkező fordulópont az 1990-es évek közepére tehető. Jelentős változás volt, hogy csökkent az irodalmi nyelv presztízse. Nemcsak a médiában, hanem a literatúrában is megjelentek a különböző nyelvjáráások. A témákat tekintve újításnak számított a szexualitás megjelenése, továbbá jellemző volt az irodalomban a történelem deheroizálása, a mitológia groteszkiségének felfedése, a paródia, és a cinizmus. Műfaj tekintetében is változások mentek végbe; egyre elterjedtebbé vált a memoár műfaja és egyre nagyobb teret nyert az esszéirodalom.

Visszatérve a figyelemfelkeltő kötet címre és annak magyarázatára; a Bábjból kikelő pillangó nem más, mint az ész irodalomban végbemenő változás, megújulás, valamint az új nemzedék – amely az idősebb szerzők mellett is bátran hallatja hangját – útkeresésének szimbóluma. Nem meglepő tehát, hogy a könyvcím ihletője Mati Unt *Két találkozás és azok szintézise* című novellája volt.

A Bábjból kikelő pillangó című gyűjtemény is leginkább novellákat, miniatűröket, úti és gondolati naplókat, látomásokat tartalmaz. Érdekesség, hogy felépítése nem tematikus, nincs benne szigorú rendszer, de ez nem is volt célja a szerkesztőnek. Tulajdonképpen a Bábjból kikelő pillangó felépítése, szisztémája a két kötetben megjelenő szerzőkhöz kapcsolódik; az idősebb írók műveivel kezdődik, majd két fiatal szerző munkájával zárul. Meglepő lehet, hogy e művészek között 57 év különbség van, de ez a szerkesztési mód a gyűjteményt csak még színesebbé és egyedülállóbbá teszi.

Külsőre a kötetről nem mondható el ugyanez a színesség, a borító inkább egyhangú, nem nevezhető figyelemfelkeltőnek. A köteteken belüli illusztrációk mind fekete-fehérek, és a történetekhez kapcsolódnak. Ezek a képek sokszor grotesknek, elretentőnek hatnak. Például Mats Traat *A zuhany* című művéhez készített illusztráció kimondottan félelmet keltő.

A zuhany (1964) című mű (ford. Bereczki Gábor) értelmezésekor könnyen akadályokba ütközhet az olvasó. A tartalom nehezen megfeythető és bonyolult, a mondanivalóval sem könnyű azonosulni. A történet hosszú leírással kezdődik, egy ember küzdelmét részletezi; a zuhanyzóban szédül, imbolyog, saját szakállára lép. Később kibontakozik a mű érzelmi síkja is; a szereplő megrohanják az érzések, a honvágy, a család hiánya. Érdekessé, hogy valójában semmilyen információ nem derül ki a főszereplő életéről, kapcsolatairól, háttéréről. Semmit sem tudunk róla. Miért nem hiányolja őt senki, amikor évek óta távol van a családjától? Hol van pontosan? Hogyan került oda? Ki ő? A történet egésze zavaros és rejtélyes.

A kötetben több olyan mű található, amelyet az olvasó csak többszöri újraolvasás, átgondolás után képes megérteni, felfogni. Ez köszönhető a sokszor nehezen követhető gondolatiságnak, a filozófiai elmélkedéseknek, az érzelmek nagy (előfordul, hogy túl nagy) szerepének. Mindezek elvonttá, néha kevésbé érdekessé, sőt vontatottá tehetik az egyébként nem nagy terjedelmű elbeszéléseket. Hiszen a történet statikus, a cselekmény megreked egy-egy ponton, sokszor csak az elbeszélő gondolatairól, érzéseiről szól az egész mű.

Gyakran érezhető a melankólia és a monotonitás is az elbeszélésekben. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy sokszor emiatt a gondolatiság, elvontság miatt az olvasó az adott művet hosszú időre megjegyzi, újra és újra felidéződik benne, hatással van rá. A hangulat érzékeltetésének egyik gyakori eszköze az időjárási elemek leírása (hasonlóan a *Búzavirágok közt alszom el* című verseskötetben megjelenő költeményekhez).

A következőkben Jaan Kruusvall *A csend hangjai* és Arvo Valton *Az ész nyelv* című műve kerül bemutatásra, mert ezek egyedülálló hatásuk révén kiemelkednek a kötetben fellelhető munkák közül.

Az először olvasása közben könnyen felébred az emberben a kíváncsiság Jaan Kruusvall művei iránt. Ezért valószínű, hogy a kötetből az első elbeszélés, amit az olvasó fellapoz *A csend hangjai* (ford. Segesdi Mónika) lesz. Igaz, ez is többszöri elolvasást igényel, de már elsőre is nagyon izgalmas a szerző csendről alkotott újszerű és érdekes gondolatait, véleményét megismerni. Először a cím ragadja meg a figyelmet, hiszen egy ellentmondásról van szó. A mű értelmezése után azonban az olvasóban megszűnik az a zavar, kételkedés, és értetlenség, amit először érzett a címmel kapcsolatban.

A csend hangjai – ahogy az a cím alapján várható – filozofikus gondolatokkal indul; a szerző próbálja körülírni a csendet, meghatározni a fogalmát. Illetve, arra keresi a választ, hogy érzékelhető-e a csend valamilyen módon. Érdekessé, hogy bár a műnek nincs cselekménye (valójában nem történik semmi, csak a szerző filozofál), mégis magával ragadja az olvasót a gondolatmenet, és saját magára vetítve is elkezd értelmezni a mondanivalót. Elgondolkodik azon, hogy neki személy szerint mit jelent a csend. Azért is kiemelkedő ez az írás, mert mindenki máshogyan értelmezi, ugyanakkor minden olvasóra hatással van. De nem csak az értelmezés sokfélesége teszi érdekessé a művet: a szerző rendkívül izgalmas költői képeket használ (pl. „csend hasít a fülünkbe” vagy: „a csend súlyos hangjai jégcsapként lógnak a hallgatáson”).

Jaan Kruusvall szerint a csend halhatatlan, de az emberek mind-mind máshogyan viszonyulnak hozzá (van, aki „zajfüggő” van, aki fél tőle, valakit megöl, mások gyűlölik, megint mások nem is képesek a csendet meghallani vagy csak nem akarják). Az olvasó elkezd gondolkodni azon, hogy ő vajon melyik embertípusba, csoportba tartozhat. Bár ezeket a kategóriákat nehéz meghatározni, és általában az egész műnek a témáját, tárgyát kihívást jelentő feladat megragadni, mégsem veszítjük el a fonalat és pontosan értjük (még ha nem is első olvasásra), hogy miről ír a szerző. Még akkor is, amikor a csendet hangszerral azonosítja.

Tulajdonképpen a mű utolsó mondatában található a szerző konklúziója (melyet az egész mű során sejteni lehet); a csend maga az élet. E kijelentés kapcsán számtalan kérdés merülhet fel. Ennek az utolsó megállapításnak a célja pontosan az, hogy az ember továbbfűzze a gondolatmenetet és ne feledkezzen meg egykönnyen erről a műről.

Jaan Kruusvall *A csend hangjai* című írása mellett említést érdemel a második kötet legelső elbeszélése; Arvo Valton *Az ész nyelv* (ford. Bereczki Gábor) című munkája. Egyrészt azért, mert valóban volt cselekménye a történetnek (igaz, hogy a

történet végére érve jogosan merülhet fel az olvasóban, hogy nem a főhős álma volt-e az egész), valamint több szereplő is megjelenik a mű során (habár úgy, mint A zuhany c. elbeszélésnél, itt sem derül ki semmi a szereplők életéről, háttéréről, de ennek oka a terjedelem kötöttségében keresendő).

A történet narrátora egyben a történet főszereplője is, egyes szám első személyben meséli el a bíróságon történeteket. Gyakoriak a párbeszédesek, ami egyáltalán nem megszokott a kötetben szereplő művek esetében. E dialógusok fenntartják az olvasó figyelmét. Leíró rész gyakorlatilag nincs, de ez egyáltalán nem tartozik a negatívumok közé.

A szituáció tulajdonképpen már az első mondatban nyilvánvalóvá válik, amikor a bíróságra szólítja fel a főhőst (a vádlottat), hogy álljon fel. Ez után ismerteti a vádat, mely a hétköznapi olvasó számára meglehetősen nevelésnek tűnhet. A vád ugyanis az, hogy a vádlott saját anyanyelvét magasztalta, és ebből következik, hogy a többi nyelvet alsóbbrendűnek, értéktelennek tartja, így megsértette az összes olyan embert, akinek nem az ész az anyanyelve. A vádlott nyugodtan válaszol, érezzük, hogy nem igazán érti a problémát (ahogy az olvasó sem tudja átérezni a vád súlyát).

Azt is a vádlott szemére vetik, hogy kizárólag ész nyelven írta költeményeit. Ez a „bűn” az olvasó számára az észtek történelmének minimális ismerete nélkül irracionálisnak és logikátlanak tűnne, ezért is egyszerű, hogy Bereczki Gáborné Mai Kiisk részletesen leírta az észtek függetlenségéig vezető utat, az utána bekövetkező változásokat. Ugyanis mindezek ismeretében a kötetben szereplő művek közül sok történetnek más értelmezése, mélyebb jelentéstartalma is megvilágításba kerül az olvasó számára.

A bíróságon azt javasolják a vádlottnak, hogy beszéljen az ügyvédjével, mielőtt még több, újabb bizonyíték kerül a bíróság tulajdonába, melyek csak ronthatnának a vádlott helyzetén. A vádlott viselkedése, makacssága utalhat arra, ahogy a szerző látja az ész népet és a függetlenségért vívott harcaikat: „Az igazság azonban lényegesebb volt számomra, mint az, hogy ép bőrrel ússzam meg a dolgot.”

Igazán szép az a rész, amelyben a vádlott elmondja, hogy mennyi mindent jelent neki az ész nyelv (gyermekkorában és mostani tudományos munkájában, publikációjában is ezt a nyelvet használja, az összes olyan emberrel, aki igazán közel áll vagy állt hozzá eddigi élete során ész nyelven beszél). Ez a fajta nemzeti öntudat olyan érzést kelt, mintha a vádlott maga a függetlenségért küzdő ész népet megtestesítője, szimbóluma lenne. Leginkább akkor érezhető ez, mikor a főhős bevallja, arra vágyik, hogy verseit még sokáig olvassák és az ész nyelv minél több ideig létezzon. Erről a vágyáról nem tud lemondani, ha a bíróság ezért büntőnek találja őt, akkor ő egyszerűen nem ismeri el hatályosnak a döntést, és az ész marad számára a legszebb nyelv. Ugyanakkor érdekes és nagy jelentőségű a bíróságot gondolatmenete is: „Az emberiség századokon át kénytelen volt elviselni bizonyos csoportok öndicséretét. Minden párt csak önmagának kiáltott éljent. Minden szellemi irányzat kiválasztottnak vélte magát”.

A bíróság visszavonul, a vádlott az Irodalmi múzeumba megy, ahol elalszik a kéziratokat tartalmazó mappák közt. Másnap felébredve álomnak tűnik az egész

tárgyalás. Az olvasót a szerző bizonytalanságban hagyja; Vajon tényleg megtörtént ez az egész? Elítélnének valakit azért, mert saját anyanyelvét tartja a legszebbnek? Vagy csak egyszerűen megőrült a főhős? Ezen kérdések mellett az is gondolatba ejtheti az olvasót, hogy Arvo Valton vajon saját gondolatait, véleményét, érzéseit mondatja-e ki hősével ezekben a sorokban: „Valóban szerettem az ész nyelvet. Nem akartam lesülyedni és közönséges szavakat mondani, megőriztem idealizmusomat akkor is, amikor végre elaludtam.” Lehetséges, hogy a szerző állásfoglalása ez az ész irodalomban bekövetkezett változásokkal szemben? Előfordulhat, hogy nem minden szerző örült az újításoknak?

Azért is mondható izgalmasnak a Bábából kikelő pillangó című kötet, mert – ahogy az előző is ígerte – a szerzők látásmódja nagyon eltérő. Így valóban színesebbé válik a gyűjtemény. Az olvasó több perspektívából ismerhet meg egy olyan világot, mely sokak számára zártnak, megfoghatatlannak tűnhet; az ész próza változásának világát. Érdemes megismerkedni ezzel a világgal minden olyan embernek, aki kellőképpen nyitott az új (néha szokatlan) irodalmi művek iránt, és nem retten vissza a bonyolultabb, mélyebb jelentéstartalommal bíró művek értelmezésétől sem. Leginkább Helga Nõu: Az eső, Jaan Kruusvall: A csend hangjai, Arvo Valton: Az ész nyelv, valamint Mats Traat: Érezelemlékek című munkáját érdemes elolvasni. Akár többször is.

Szamocseta Lilla

✱

KRÓNIKA

Komi nyelvtanfolyamok Sziktivkarban

Ezt a híradást a finn M. A. Castrén társaság 2016/1. hírleveléből vettük át. A finn fordítást Paula Kokkonen készítette. *A szerk.*

Sziktivkarban 2016. február 16-án indult az esti komi nyelvtanfolyam. Nyelvtanfolyamokat már évek óta szerveznek, de még soha nem volt ennyi résztvevő, mint most. Míg korábban 20-30 jelentkező volt, most több, mint száz. Legnagyobb részük saját szándékából iratkozott be. A tanfolyamot a Nemzetiségi Ügyek Minisztériuma szervezi és az ingyenes.

A komi nyelvtanulás lehetősége az idősebbeket és a fiatalabbakat is vonzotta. A nyelvtanfolyamot kifejezetten felnőtteknek hirdették meg, tehát az iskolások ebből most kimaradtak. A jelentkezőket négy csoportba osztották be. Mindegyik csoport a lelegején kezdi az ismerkedést a komi nyelvtan rejtelmeivel, a kiejtéssel és a

szókinccsel. A tanfolyamon vannak egyetemi hallgatók és dolgozók is: tanárok, igazgatók, orvosok, kutatók, mérnökök, eladók, sőt nyugdíjasok is.

Mi indította arra a résztvevőket, hogy a februári fagyban elinduljanak a nyelvtanfolyamra? Az, hogy megismerjék és megtanulják a Komi Köztársaság őslakosainak nyelvét, amelyet korábban nem ismertek. Többen elmondták, hogy szeretnék felfrissíteni a komi kultúrával és hagyományokkal kapcsolatos ismereteiket is, és érdekelné őket a mai komi zene és az éneklés is. Az sem ártana, ha a nyelven keresztül Komiföld történetével is megismerkedhetnének – mondták. És természetesen: ha már együtt élnek Sziktivkarban a köztársaság őslakóival, akkor velük együtt kell megőrizni és megbecsülni kultúrájukat.

A résztvevők elvárásainak négy komoly oktatási tapasztalattal rendelkező tanár igyekszik megfelelni: a minisztériumban dolgozó Jelena Kosnyreva, a Finnugor Kulturális Központból Olga Stepanova és Margarita Nizovtseva, valamint Galina Punegova a Komi Kutatóközpont munkatársa, egyben a Sziktivkari Egyetem oktatója. Mindegyik tanárnak megvan a saját módszere, és arra töreksznek, hogy fontos és érdekes oktató anyagokat találjanak. De a nyelvórák nemcsak a nyelvtan magolásából állnak, játékok, éneklés és a számítógép is segíti a nyelvtanulást. Ez utóbbin fülbemászó dalok, élőnyelvi beszélgetések és hatékony gyakorlatok találhatók, amelyek önállóan is elvégezhetők és ellenőrizhetők.

A komiul tanulóknak jelenleg több tankönyv is rendelkezésükre áll: J. A. Tsypanov *Кomi кыв* (Komi nyelv) és *Вудза олан!* (Szervusz!), L. A. Motorina, *Медводдза воськов* (A legelső lépés), N. D. Manova *Учимся говорить по коми* (Komiul tanulunk) és a most megjelent legújabb tankönyv G. V. Punegova *Сэрнитам комиён* (Komiul beszélünk). Ez utóbbit az M. A. Castrén Társaság és a finn Oktatási Minisztérium támogatásával adták ki. Éppen jókor jelent meg a nyelvtanfolyam kezdetére és nagy segítség a komiul tanulók számára: lehetővé teszi a nyelv alapjainak elsajátítását és a nyelvtudás elmélyítését is.

Végül, hogyan nyilatkozik két résztvevő motívumairól:

Anna Ivanovna, 29 éves, a Komi Kutatóközpont Biológiai Intézetének kutatója: „Már régóta gondolkoztam a komi nyelvtanulás megkezdésén. Amikor hallottam erről a nyelvtanfolyamról, az első között jelentkeztem. Azt gondolom, ha egyszer a Komi Köztársaságban élek, ahol két hivatalos nyelv van, akkor mindkettőt használni kell. Az orosz is és az őslakosok nyelvét is. Nagyon szeretnék komiul érteni és beszélni. Szeretnék megismerkedni a komi irodalommal is, komiul olvasni. Érdekel a komi kultúra is. A komi hagyományokat és a kultúráját valamennyire már ismerem. Úgy vélem, hogy gazdag és sajátos. Az a véleményem, hogy a komioknak maguknak kell megőrizni a kultúrájukat. Ez a nyelvtanfolyam számomra az első lépés. Bízom abban, hogy valamennyire megtanulok beszélni és megértem a komi beszédet, a szavakat és a szerkezeteket. Elkezdtem nézni a tévében a komi nyelvű híreket, de még nem értek mindent. De a beszélt komi nyelv hallgatása segít az intonáció és a speciális hangok elsajátításában.”

Nikolai Kodanov, 32 éves mérnök: „Örülök, hogy bejutottam erre a nyelvtanfolyamra. A testvéremmel járok ide – ez önmagában is jó. Az édesapám komi, az édesanyám orosz. Kár, hogy apánk annak idején nem beszélt hozzánk komiul. Ez

állítólag felesleges volt, hiszen Komiföldön mindenki beszél oroszul. Amikor felnőtünk, rádöbentünk, hogy komi gyökereink vannak és apánk családja saját körben komiul beszél. Így aztán jelentkeztünk a nyelvtanfolyamra, hogy megtanuljuk az anyanyelvünket, és szeretnénk, ha a gyermekeink is megtanulnának komiul. Egyre nő az a vágyunk, hogy valakivel komiul beszéljünk, de a nyelvtanfolyamon tanult gyakorlati alkalmazása még nem nagyon megy. Azonban már most, néhány nyelvóra után tudunk köszönni, kérdezni és válaszolni a ránk és lakóhelyünkre vonatkozó kérdésekre. A komi tévéadást is próbáltuk már nézni, bár az élőbeszéd megértése még nehéz. Reméljük, hogy a tanfolyamon jól megtanulunk komiul, hiszen szükségünk van rá, ha rokonainkkal és más komikkal akarunk beszélgetni.”

Galina Punegova

Sziktivkar

Finnből fordította: Csúcs Sándor

✱

Rokon Népek Napja 2016

Az idei rendezvényünknek a kőbányai Zrínyi Miklós Gimnázium volt a házigazdája. Az október 20-án tartott megemlékezés új formában, egy finnugor tárgyú műveltségi vetélkedő keretében zajlott. A diákok aktív és lelkes részvételét tanáruk, Korencsi Krisztina kiváló szervező munkája biztosította, aki már korábban is szervezett az iskolában hasonló eseményeket. A vetélkedőt Sipos Mária vezette, a díjakról Társaságunk gondoskodott. Meghallgattuk még a nálunk tanuló hanti ösztöndíjas, Vitalij Sigiletov, *Bepillantás a vahí hantik életébe* és Horváth Laura *Gyűjtőúton Udmurtiában és Tatársztánban* című, fényképekkel illusztrált előadását. A rendezvény családi hangulatban, teázással ért véget. – *A szerk.*

Október 21-én a Fialatok az Egyesült Világért, a Reguly Társaság, az ELTE Finnugor Tanszéke, a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete és az EMMI közös szervezésében rendeztük meg első Rokon Népek Napi Finnugor Bulinkat. A kezdeményezés célja az volt, hogy társadalmi kérdésekre, a kultúrák és nemzetek közötti párbeszédre nyitott fiatalok megismerkedhessenek a finn, észt és oroszországi finnugor kultúrákkal, nyelvekkel, és nem utolsósorban olyan finn, észt, udmurt és mari fiatalokkal, akik Magyarországon magyarul tanulnak. Az estét a Lágymányosi Ökumenikus Központban tartottuk finnugor süteménykóstolással,

mini nyelvleckékkel (mari, finn, udmurt, permják, észt), játékokkal és kvízzel. Timár Bogáta, Kövesdi Lilla és F. Gulyás Nikolett beszélt röviden a finnugor világban járatlanok számára a nyelvrokonságról, Észtországról és szibériai expedícióról, majd közösen énekeltünk mari, udmurt, észt és finn népdalokat. Volt tombola, táncház. Éjféltkor zártuk be magunk mögött a kaput. Összesen 76 jegy fogyott el a szervezőbrigáddal együtt, és rengeteg pozitív, lelkes visszajelzést kaptunk. Többen kérték, hogy legyen hasonló esemény jövőre is, hogy a Rokon Népek Napjának ünneplése váljon hagyománnyá. Reméljük, hogy 2017-ben is hasonlóan lelkes közönséggel emlékezhünk meg nyelvrokonainkról!

Antal Gergely

*

Finnugor est az Orosz Kulturális Központban

Ezt a beszámolót egy kis kitéréssel kell kezdenem. A Komi Köztársaság fővárosában, Sziktivkarban működik az *Oroszországi Föderáció Finnugor Kulturális Központja*. A Központot tíz évvel ezelőtt alapították, feladata a finnugor és szamojéd népek regionális és nemzetközi kulturális rendezvényeinek szervezése és támogatása, a hagyományos népművészet fejlesztése és megőrzése, konkrétan kiállítások, fesztiválok, fórumok, szemináriumok, konferenciák, mesterkurzusok rendezésével. A Központnak természetesen honlapja is van: www.finnougoria.ru, amelyről elérhető külön televíziós portáljuk. Ezen több száz hosszabb-rövidebb film mutatja be az egyes finnugor népeket, kultúrájukat, szokásaikat, hagyományukat.

Mint említettem a Központ nemzetközi tevékenységét is folytat, és ennek keretében idén már negyedik alkalommal jöttek el Budapestre az itteni Orosz Kulturális Központba. A november 22-i rendezvény két fotókiállítás megnyitójával kezdődött. A kiállításokat a sziktivkari Központ igazgatója, Tatjana Barahova nyitotta meg, aki többek közt elmondta, hogy programjukkal az előző héten a zirci Reguly Antal Múzeumba is ellátogattak. A fotókiállítás két részből állt. Arkagyij Mihajlov 1988-ban készült hús fekete-fehér képe a manysi medveünnepet mutatta be. A képek hitelesek és valóságghűek voltak, az egyikén még a legendás manysi költő, Juvan Seszralov is feltűnt. Sajnos a felvételek technikai színvonala nem éppen tökéletes.

A kiállítás másik részét Nykolaj Karacs *Az én Jugrám* c. anyaga alkotta. (Jugra = az obi-ugor népek lakta terület legrégebbi, középkori elnevezése. Ma a Hanti-Manysi Autonóm Körzet hivatalos nevének második része.) Ezek technikailag jó minőségű színes képek, tartalmilag azonban a megszokott kliséket tartalmazzák,

napfényes tájban mosolygó kisgyerek, vadász fegyverével és zsákmányával, halászat, díszes népviseletbe öltözött asszonyok stb. Ezek mögött a képek mögött is a valóság áll, de meglehetősen egyoldalú képet festenek az őshonos népek mindennapjairól.

Hasonló képet festett az a kisfilm is (nevezhetnénk akár reklámfilmnek is), amelyik a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzetet mutatta be a szokásos Putyin idézettel. De láttunk néhány képet a nomád iskoláról is. Ezután következett az est fénypontja, Valentyin Valgamov hanti zenész, énekes és táncos műsora. Valgamov fiatal ember és sokoldalú művész. Műsorán szerepelt hanti népi hangszerek bemutatása, manysi népdalok, medveünnepi női tánc, a medve égből való leszállását bemutató férfi tánc, medveünnepi humoros jelenet (részben oroszul), halászkok éneke és természetesen sámándob, továbbá Roman Rugin hanti költő két versére írt dal.

A hallgatóság igazán elégedetten távozhatott. Bár bennem maradt egy kis hiányérzet. Nevezetesen, hogy jó lenne az ilyen rendezvényekről korábban hírt adni, és azokat nagyobb körben népszerűsíteni. Pazarlás, hogy a sok ezer kilométerrel ideutazott szereplők csak egy-két helyen lépnek fel, viszonylag kis közönség előtt.

Talán nem veszik rossz néven olvasóink, ha beszámolóhoz egy rövid kiegészítést fűzök a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzetről, ahonnan az esten fellépő művész érkezett. Az információk az eseményen osztogatott két prospektusból származnak. Az Autonóm Körzet területe 770 ezer km², lakossága 540 ezer fő, amelyből 42 ezer tartozik a terület őslakosságához. Fővárosa az Ob folyó torkolatában fekvő Szalehard (korábbi nevén Obdorszk). A terület hallatlanul gazdag energiahordozókban. Innen származik Oroszország kőolajának 15, földgázának 85%-a. A hivatalos verzió szerint mindent megtesznek a természet és az őslakosok védelme érdekében. Az előbbi bizonyítja, hogy a Körzetben 79 ezer km² természetvédelmi terület van, az utóbbit a 700 ezres rénszarvasállomány, hiszen a réntartás az őslakosok legfontosabb megélhetési forrása. Továbbá, hogy az utóbbi tíz évben 11%-kal nőtt az őslakosok lélekszáma. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a növekedés oka az is lehet, hogy az őslakosok juttatásokat kapnak a horribilis olaj és gázjövedelem töredékéből.)

A Körzet őslakói finnugor és szamojéd népek: nyenyecék harminc ezren, szelkupok két ezren, hantik kilenc és fél ezren, komik öt ezren. Ez összesen 46 500 fő. Vagyis a számok nem stimmelnek. Vagy talán a komikat nem tartják őslakosoknak. Azt sajnos nem tudjuk meg, hogy az őslakos népek milyen arányban őrizték meg őseik nyelvét.

Csúcs Sándor

*